

De Zoutkamper identiteit

Een onderzoek naar de identiteit van het dorp Zoutkamp: in hoeverre is het dorp nog een vissersdorp?

Arnold Paagman

Afstudeerscriptie Culturele Geografie
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen
Groningen, oktober 2008

Begeleider: Prof. Dr. D. Strijker

De Zoutkamper identiteit

Een onderzoek naar de identiteit van het dorp Zoutkamp: in
hoeverre is het dorp nog een vissersdorp?

Arnold Paagman

Afstudeerscriptie Culturele Geografie
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen
Oktober 2008

Begeleider: Prof. Dr. D. Strijker

Voorwoord

Toen de opdracht van het schrijven van een afstudeerscriptie op mijn pad kwam wist al snel dat het iets met visserij te maken moest hebben. Identiteit was ook een onderwerp wat me erg aansprak. Een krantenartikel over de garnaal welke vanuit de visafslag van Lauwersoog, een reis maakt van Lauwersoog naar Marokko en weer terug trok mijn aandacht. Al gauw kwam ik achter het verhaal van Zoutkamp, vissersdorp dat eigenlijk geen echt vissersdorp meer is. Ik besloot dat ik hier een onderzoek zou gaan doen naar de invloed van het wegvallen van de zee, de haven, het pellen van garnalen op de identiteit van het dorp.

Het resultaat van dit onderzoek ligt hier nu voor u.

Voor het behalen van dit resultaat ben ik veel mensen dank verschuldigd. Als eerst wil mijn begeleider Dirk Strijker bedanken voor zijn inzet, geduld en begeleiding. Maar er zijn meer mensen geweest die mij geholpen hebben. Zo is daar mijn zusje Heleen, wie ik veel dank verschuldigd ben voor haar hulp, adviezen en coaching. Peter de Boer wil ik graag bedanken voor het beschikbaar stellen van een werkplek en de hulp bij het maken van het logo. Als laatste wil ik mijn ouders, grootouders en vrienden bedanken voor alle morele steun.

Veel plezier bij het lezen van mijn scriptie!

Inhoudsopgave

Voorwoord	I
Inhoudsopgave	II
Lijst met tabellen, figuren en tekstboxen	IV
Samenvatting.....	VI
Hoofdstuk 1: Inleiding	1
1.1 Achtergrond van het onderzoek	1
1.2 Probleemstelling	1
1.3 Wetenschappelijke aanleiding	2
1.4 Hoofdvraag, onderzoeksdoel en deelvragen	2
1.5 Hypothesen	3
1.6 Relevantie onderzoek	4
1.7 Leeswijzer	4
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	5
2.1 Inleiding	5
2.2 Constructivisme als kader	5
2.3 Identiteit geconceptualiseerd	6
2.3.1 Identiteiten en plaatsidentiteiten	6
2.3.2 Commodificatie van identiteit	7
2.4 ‘Sense of place’	8
2.5 De invloed van verandering	9
Hoofdstuk 3: De plek vissersdorp en de vissersgemeenschap	11
3.1 Inleiding	11
3.2 Definitie	11
3.3 Sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap	12
3.4 Schaalvergroting in de beroepsvisserij	14
Hoofdstuk 4: Het dorp Zoutkamp	15
4.1 Inleiding	15
4.2 De ontwikkeling van Zoutkamp en de visserij	15
4.3 De afhankelijkheid van de visserij	18
Hoofdstuk 5: Methodologie	20
5.1 Inleiding	20
5.2 Kwantitatieve methode	20
5.3 De enquête: theorie, respons en representativiteit	20
5.3.1 Het TAP-paradigma	20
5.3.2 Respons	21
5.3.3 Non-respons	21
5.3.4 Representativiteit	22
5.4 Het groeperen van de onderzoekselementen en variabelen	23
5.4.1 Het groeperen van inwoners van Zoutkamp	23
5.4.2 ‘Sense of place’	25

5.4.3 Sociale kenmerken van visserij	25
5.4.4 'Identity-markers' van Zoutkamp	26
5.5 Analysetechnieken	26
Hoofdstuk 6: Resultaten	28
6.1 Inleiding	28
6.2 'Sense of place'	28
6.2.1 Inleiding	28
6.2.2 De 'sense of place' van alle respondenten	29
6.2.3 De invloed van relatieve woonduur op 'sense of place'	30
6.2.4 De invloed van geslacht op 'sense of place'	31
6.2.5 De invloed van visserij op 'sense of place'	31
6.2.5.1 Inleiding	31
6.2.5.2 Vissers en ex-vissers	32
6.2.5.3 Visser en ex-vissers binnen het huishouden	33
6.2.5.4 Een visser als ouder	34
6.3 Sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap	35
6.3.1 Inleiding	35
6.3.2 De invloed van relatieve woonduur op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap	36
6.3.3 De invloed van de visserij op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap	37
6.3.3.1 Inleiding	37
6.3.3.2 Vissers en ex-vissers binnen het huishouden	38
6.3.3.3 Een visser als ouder	39
6.4 De 'identity-markers' van Zoutkamp	40
6.4.1 Inleiding	40
6.4.2 'Identity-markers' van Zoutkamp voor alle respondenten	40
6.4.3 De invloed van relatieve woonduur op de 'identity-markers'	41
6.4.4 De invloed van visserij op de 'identity-markers'	43
Hoofdstuk 7: Conclusies en discussie	46
7.1 Conclusies	46
7.1.1 Inleiding	46
7.1.2 'Sense of place'	46
7.1.3 Sociaal-culturele kenmerken van visserij	47
7.1.4 'Identity-markers'	47
7.1.5 Conclusies algemeen	48
7.2 Discussie en mogelijkheden tot vervolgonderzoek	49
Literatuurlijst	51
Bijlage 1: Enquête	
Bijlage 2: Factoranalyse	

Lijst met tabellen, figuren en tekstboxen

Tabellen

Tabel 5.1: De schalen van ‘sense of place’	25
Tabel 5.2: Schalen van sociaal-culturele kenmerken van visserij	26
Tabel 6.1: De gemiddelde scores van alle respondenten per vraag en schaal van ‘sense of place’	28
Tabel 6.2: Uitslagen van de univariate GLM toetsen en significante verschillen binnen de Bonferroni post hoc toetsen van de invloed van relatieve woonduur op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap	36
Tabel 6.3: Uitslagen van de univariate GLM van de invloed van visserij binnen het huishouden op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap	38
Tabel 6.4: Uitslagen van de univariate GLM van de invloed van een ouder als visser op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap	39
Tabel 6.5: Gemiddelde scores op de ‘identity-markers’ van Zoutkamp door alle respondenten	42
Tabel 6.6: Uitslagen significante verschillen van de groep relatieve woonduur voor de ‘identity-markers’	43
Tabel 6.7: Uitslagen significante verschillen van de groep ingedeeld naar aanleiding van de baan van iemand binnen het huishouden voor de ‘identity-markers’	44

Figuren

Figuur 4.1: Kaart Zoutkamp eind 16 ^e eeuw	15
Figuur 5.1: Verdeling geslachten in Zoutkamp (ZK)	22
Figuur 5.2: Verdeling leeftijd in Zoutkamp	22
Figuur 6.1: Gemiddelde scores van de respondenten, ingedeeld naar relatieve woonduur in Zoutkamp, op de schalen van ‘sense of place’	31
Figuur 6.2: Gemiddelde scores van de respondenten, ingedeeld naar geslacht, op de schalen van ‘sense of place’	32

Figuur 6.3: Gemiddelde scores van alle mannen die minimaal 50% van hun leven in Zoutkamp wonen, ingedeeld naar hun huidige baan of baan in het verleden, op de schalen van ‘sense of place’	33
Figuur 6.4: Gemiddelde scores van alle respondenten die minimaal de helft van hun leven in Zoutkamp wonen, ingedeeld naar aanleiding van de huidige baan of baan in het verleden van iemand binnen hun huishouden, op de schalen van ‘sense of place’	34
Figuur 6.5: Gemiddelde scores van alle respondenten die minimaal 50% van hun leven in Zoutkamp wonen, ingedeeld naar aanleiding van het feit of een van de visser is of was, op de schalen van ‘sense of place’	35
Figuur 6.6: Gemiddelde scores van de respondenten, ingedeeld naar relatieve woontijd in Zoutkamp, op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap	37
Figuur 6.7: Gemiddelde scores van alle respondenten, ingedeeld naar aanleiding van de huidige baan of baan in het verleden van iemand binnen hun huishouden, op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap	39
Figuur 6.8: Gemiddelde scores van alle respondenten, ingedeeld naar wel of geen ouder als visser, op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap	40
Figuur 6.9: Gemiddelde scores van relatieve woontijd op ‘identity-markers’ met een significant verschil	44
Figuur 6.10: Gemiddelde scores van visserij op ‘identity-markers’ met een significant verschil	45

Tekstboxen

Tekstbox 4.1: Zoutkamp	18
Tekstbox 5.1: De Likert-schaal en haar analyse	24
Tekstbox 5.2: Cronbach’s Alpha	24

Samenvatting

In 1960 werd door de Nederlandse regering het besluit genomen de Lauwerszee in te dijken. Dit project werd op 24 mei 1969 afgerond. Tot die tijd lag het dorp Zoutkamp aan de zee en was er goed lopende visserijhaven. Vanaf de afronding van de dijk werd de haven van Zoutkamp en de visafslag verplaatst naar Lauwersoog. Daarnaast ging ook het oude centrum, kenmerkend voor het visserdorp met kleine huisjes en kronkelige straatjes, op de schop.

Omdat de fysieke aanwezigheid van visserij verdwenen is uit het dorp terwijl het dorp nog een grote hoeveelheid vissers herbergt en er veel verwijzingen naar de visserij aanwezig zijn, is in dit onderzoek de vraag gesteld in hoeverre Zoutkamp voor de inwoners ervan nog een vissersdorp is. Om deze vraag te beantwoorden is gekeken naar de 'sense of place', de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap en de 'identity-markers' van het dorp Zoutkamp voor de inwoners ervan. 'Sense of place' meet de betekenis die mensen aan een plek geven. De sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap meten in hoeverre men onderdeel uitmaakt van een vissersgemeenschap. 'Identity-markers' zijn de tekens die gebruikt worden om betekenis te geven aan een plek.

Als meetinstrument is een enquête ontwikkeld die door 183 willekeurige inwoners van Zoutkamp is ingevuld. Voor de analyse zijn de respondenten gegroepeerd naar aanleiding van hun geslacht, relatieve woonduur in Zoutkamp en hun relatie tot de visserij. De respondenten zijn ingedeeld naar aanleiding van werkzaamheid in de visserij of visserijgerelateerde industrie, voor personen zelf of voor personen binnen het huishouden. Ook is gekeken naar de invloed van het hebben van een ouder die visser is of was.

De belangrijkste conclusies van dit onderzoek zijn de volgende:

- Zoutkampers voelen zich zeer verbonden met het dorp Zoutkamp.
- De veranderingen in het dorp zijn onderdeel geworden van de 'sense of place' van de Zoutkampers.
- Een relatie tot visserij heeft weinig invloed op 'sense of place' binnen Zoutkamp. Vissers identificeren zich wel sterker met het dorp.
- Vissers scoren hoger op de sociaal-culturele kenmerken van visserij dan niet-vissers binnen Zoutkamp. Dit geeft aan dat vissers een ander slag mensen zijn dan niet-vissers binnen het dorp.
- De Pinksterfeesten met vlaggetjesdag zijn belangrijkste betekenisgevers voor Zoutkamp.
- Mensen die relatief kort in Zoutkamp wonen en weinig relatie met visserij hebben vinden algemene kenmerken van een plattelandsdorp belangrijker voor de betekenis van Zoutkamp dan vissers en relatief lang woonachtigen.
- Bij mensen die lang in Zoutkamp wonen is nog de negatieve stemming naar aanleiding van de veranderingen van Zoutkamp te merken in de scores op de betreffende 'identity-markers'.
- Zoutkamp is in grote mate nog een vissersdorp.
- Zolang er vissers in Zoutkamp wonen en het dorp economisch afhankelijk is van de visserij, zal het een visserdorp blijven.

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Achtergrond van het onderzoek

In 1961 werd door de Nederlandse regering het besluit genomen om de Lauwerszee in te dijken. Deze indijking werd een feit in 1969, waarmee de Lauwerszee Lauwersmeer werd. Dit had grote gevolgen voor de plek Zoutkamp en de inwoners ervan. Tot dat moment waren zij zeer afhankelijk van de Lauwerszee als viswater voor onder andere garnalen en als doorvaarroute naar de Waddenzee, waar een groot gedeelte van de garnalenvangst vandaan kwam. Door de indijking werd de haven verplaatst naar Lauwersoog, waardoor de vissers zo'n 15 kilometer van hun boten kwamen te wonen. Ook verviel een tijd de code ZK waaronder men tot dan voer en werd vervangen door LO. Dit zijn de lettercodes op een boot die staan voor de plaatsnaam van de thuishaven, hierachter staat een cijfercode. In het "Rapport betreffende de schadeloosstelling van de vissers te Zoutkamp, voor de schade als gevolg van de indijking der Lauwerszee" wordt op de volgende manier gesproken over de toenmalige identiteit van de bewoners:

Zoals reeds werd gezegd, is het met betrekking tot de maatregelen die moeten worden genomen als gevolg van de aanleg van de dijk, in de eerste plaats van belang of er in Zoutkamp sprake is van een vissersbevolking pur sang, die niet wil omschakelen naar andere beroepen, maar visser wil blijven als het enigszins mogelijk is. Dit is nu inderdaad het geval, Zoutkamp is een typische vissersplaats, die voor een zeer groot deel zijn bestaan vindt in de visserij, hetzij direct, hetzij indirect (Neto 1963 : 2).

Volgens vele van de oudere bewoners van het dorp is de afbraak van het oude centrum van het dorp, met al haar schipperswoninkjes van grote invloed geweest op de betekenis van het dorp. Zoutkamp zou nooit meer hetzelfde zijn. Ook op het vlak van het pellen van garnalen is veel veranderd. Dit gebeurde echter ten tijde van de hoogtijdagen van de Zoutkamper visserij (1945-1960) eerst nog bij de mensen thuis. Later werd dit steeds meer gedaan door gastarbeiders. Vanaf 1990 werd het, in verband met hygiëneregelgeving, in Nederland verboden om thuis garnalen te pellen. Al vanaf 1987 transporteert Heiploeg BV (sinds 1945 het garnalenverwerkingsbedrijf te Zoutkamp, marktleider in Europa) gekookte garnalen naar het buitenland om daar te laten pellen. De opgelegde veranderingen in het dorp hebben een diepe indruk gemaakt op de inwoners. De ouderen in het dorp die alles actief mee hebben gemaakt zijn nog steeds boos op de wijze waarop de zee en het dorp toentertijd is "afgepakt" (Godlieb 2006). In wezen is het vissershart uit Zoutkamp verwijderd, de haven, de afslag, de zee, de geur van vis en drogende garnalen. Een lokaal gezegde was altijd: "Als het in Zoutkamp stinkt, dan wordt er geld verdiend". Sinds 1969 stinkt het niet meer in Zoutkamp...

1.2 Probleemstelling

Bovengenoemde ontwikkelingen hebben grote gevolgen gehad voor de bevolking van Zoutkamp. Waar de visserij eerst erg dicht bij de bevolking van het dorp Zoutkamp stond, staat het nu veel verder van ze af. Zoutkamp ruikt niet meer naar vis. Is de bevolking van Zoutkamp nog een echte vissersbevolking? Wordt het dorp door de verschillende bevolkingsgroepen nog ervaren als een vissersdorp?

Het dorp Zoutkamp is technisch gesproken geen vissersdorp meer, terwijl er in het hele dorp overal verwijzingen naar de visserij te vinden zijn. Een groot gedeelte van de bevolking werkt in de garnalenverwerkingsindustrie. Het dorp heeft zijn eigen vloot, gelegen in het naburige Lauwersoog. Overal in het dorp zijn ankers, plaquettes, monumenten e.d. te vinden die naar de visserij verwijzen. Het museum en het museumschip vertolken hierin ook een belangrijke rol. Wat is er over van de vissersbevolking “pur sang” zoals de bevolking in 1963 genoemd werd?

1.3 Wetenschappelijke aanleiding

Plaatsidentiteiten zijn gebaseerd op de kenmerken van een gebied (Haartsen et al. 2000, Paasi 2001). Echter is de fysieke plek Zoutkamp sterk veranderd in de jaren 60. De zee is uit het dorp verdwenen, alsmede de haven en alle drukte die hieruit voortvloeide. Het is mogelijk dat dit een grote invloed heeft op de betekenis van de plek Zoutkamp en op de verbondenheid van de bewoners met deze plek. Zoutkamp bleef echter het dorp van vissers, die er wonen en hun eigen vloot hebben. De viswerkende industrie speelt er ook een belangrijke rol, het zorgt voor veel werkgelegenheid.

Over de gevolgen van het veranderen van een plek op identiteit spreken Hernandez et al. (2007) het volgende uit: *“Hence, voluntarily or involuntarily changing the place of residence has significant immediate effects on attachment and feelings and emotions with regard to the new place, while identity remains the same. Only after a long process of interaction does the new place gradually incorporate with identity”* (Hernandez et al 2007, 2). Heeft Zoutkamp nu een nieuwe identiteit gekregen? De plek is inmiddels 40 jaar geleden veranderd, dus er valt te verwachten dat de identiteit ook anders zal zijn.

De betekenis van plaatsen wordt constant geproduceerd en gereproduceerd (Harner 2001, Creswell 2004). Middelen van betekenisgeving zijn zeer veranderlijk en kunnen met elkaar conflicteren (Harner 2001). Paasi (2003) wijst er op dat plaatsidentiteit (of regionale identiteit zoals hij het noemt) *“points to the multiscalar identification of people with those institutional practices, discourses and symbolisms that are expressive of the ‘structures of expectations’ that become institutionalized as parts of the process that we call a ‘region’”* (Paasi 2003, 478). In Zoutkamp is de fysieke aanwezigheid van de actieve visserij uit het dorp verdwenen. In het licht hiervan zal gekeken worden wat de betekenis van het dorp Zoutkamp nu is voor de inwoners en of er verschillen zijn tussen inwoners die nog direct met de visserij betrokken zijn en inwoners bij wie dit niet het geval is.

1.4 Hoofdvraag, onderzoeksdoel en deelvragen

Naar aanleiding van bovenstaande ontwikkelingen is de volgende vraag gesteld als hoofdvraag van deze thesis:

In hoeverre wordt Zoutkamp door de bewoners ervan, nog gezien als een vissersdorp en in hoeverre is de bevolking van Zoutkamp zelf nog een vissersbevolking? Zijn hierbij verschillen aan te merken tussen verschillende bevolkingsgroepen?

Het onderzoek heeft tot doel inzicht te verkrijgen in de gevolgen van een fysieke verandering van een plek voor de betekenisgeving van de bewoners van die plek. Een ander doel is inzicht te

verkrijgen in de processen die achter het toekennen van een identiteit zitten en wat de invloed is van economische afhankelijkheid op het toekennen van een identiteit.

Voor het beantwoorden van de hoofdvraag zijn drie deelvragen opgesteld welke aan de basis liggen van de driedeling in deze thesis. Met de antwoorden op deze vragen zal de hoofdvraag beantwoord worden.

1. Wat is de ‘sense of place’ van de inwoners van Zoutkamp, onderverdeeld in plaatsidentiteit, plaatsverbondenheid en plaatsafhankelijkheid?
2. Welke zijn kenmerken van een vissersbevolking en in hoeverre voldoen de inwoners van Zoutkamp hieraan?
3. Welke ‘identity-markers’ zijn tegenwoordig belangrijk bij de plaatsidentiteit van Zoutkamp en in hoeverre maken deze onderdeel uit van de betekenis die de bewoners aan Zoutkamp geven?

In alle drie de vragen zullen verschillende bevolkingsgroepen met elkaar vergeleken worden en getoetst op verschillen onderling. De bevolking zal ingedeeld worden naar aanleiding van hun relatieve woontijd in het dorp Zoutkamp, werkzaamheid in de visserij en of ze uit een vissersgezin komen. Een specifiekere indeling van de bevolkingsgroepen die getoetst zijn zal in paragraaf 5.4.1 aan bod komen.

In dit verslag zal in de eerste vier hoofdstukken een theoretische basis worden gelegd voor beantwoording van de vragen. Dit heeft geleid tot het opstellen van een enquête die is ingevuld door 184 Zoutkampers. De resultaten van deze enquête zullen per vraag geanalyseerd worden in de resultatensectie. De drie deelvragen kunnen dan ook gezien worden als een driedeling in deze thesis.

1.5 Hypothesen

Vooraf zijn de volgende hypothesen opgesteld als verwachte richting van de antwoorden, op de hoofdvraag (cursief) en op de drie bijbehorende deelvragen.

Zoutkamp heeft niet langer een vissersbevolking “pur sang”, “de geest van de visserij” leeft alleen nog maar bij de bewoners die direct met de visserij te maken hebben en niet bij de bewoners waarbij dit niet het geval is.

1. Onder de inwoners is er een significant verschil tussen de bewoners die direct met de visserij te maken hebben en de bewoners waarbij dit niet het geval is, aangaande de betekenis die zij toekennen aan de plek Zoutkamp als vissersdorp.
2. De plaatsverbondenheid en plaatsidentiteit zal groter zijn onder de bewoners die direct met de visserij te maken hebben dan de bewoners waarbij dit niet het geval is. Echter bij de plaatsafhankelijkheid is dit andersom.

3. Voor de bewoners die direct met de visserij te maken hebben zijn de visserijgerelateerde 'identity-markers' van groter belang bij hun betekenisgeving van de plek Zoutkamp dan voor de bewoners die niet direct met de visserij te maken hebben.

1.6 Relevantie onderzoek

Wetenschappelijk:

Weinig literatuur is tot nog toe gevonden aangaande onderzoek naar een identiteit in transitie. Simon (2004: 16) stelt zelfs dat er "*Weinig empirisch onderzoek (is) gedaan naar het opkomen en verdwijnen van streken en het belang van identiteitstoekenning in streekvorming.*"

Dit onderzoek hoopt een aanvulling te zijn op het bestaande onderzoek naar de productie en reproductie van identiteiten.

Verder hoopt dit onderzoek door middel van een gevalstudie, onderzoeken binnen de Environmental Psychology, Antropologie en Culturele Geografie te combineren om zo tot inzicht te komen in de identiteit van een plek die aan sterke fysieke verandering onderhevig is geweest, terwijl de gemeenschap hetzelfde is gebleven.

Maatschappelijk:

Identiteitsonderzoek kan van belang zijn bij het creëren van een sociaal draagvlak voor veranderingsprocessen. Zodra er inzicht is welke kenmerken van het gebied van maatschappelijk belang zijn, kunnen deze gestimuleerd worden binnen een transformatie. Verder zou een eenduidige identiteit de cohesie van een gebieden kunnen versterken. Inzicht in identiteitsvormende processen zou kunnen bijdragen aan de totstandkoming van een eenduidige identiteit.

1.7 Leeswijzer

Om te onderzoeken in hoeverre het dorp Zoutkamp nog een vissersdorp is in de beleving van de bewoners van het dorp zal eerst het theoretische kader behandeld worden (hoofdstuk 2). Hierin zullen de bredere concepten gebruikt in dit onderzoek behandeld worden. In hoofdstuk 3 wordt de plek vissersdorp en een vissersgemeenschap in het algemeen behandeld. Zo wordt een sociaal-cultureel referentiekader geschetst waaraan Zoutkamp getoetst wordt. Zoutkamp wordt geïntroduceerd in hoofdstuk 4. Voor het verzamelen van de data voor dit onderzoek is een enquête gemaakt. Hoe deze gemaakt is, wat de respons is en hoe deze geanalyseerd wordt komt aanbod in hoofdstuk 5, de methodologie. De resultaten van de analyse komen in hoofdstuk 6 aanbod. Dit hoofdstuk is in drie delen verdeeld naar aanleiding van de drie deelvragen. Deze deelvragen en de hoofdvraag zullen beantwoord worden in het zevende hoofdstuk, de conclusies. In het laatste hoofdstuk volgt een korte discussie naar aanleiding van mogelijke tekortkomingen en aanbevelingen van deze thesis.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt de relevante theorie aan bod die gebruikt wordt bij het beantwoorden van de hoofdvraag en de subvragen. Allereerst wordt in paragraaf 2.2 het constructivisme als uitgangspunt van dit onderzoek genomen. De gelaagdheid van betekenissen komt hierin aan bod. Echter in het dagelijkse leven worden betekenissen meestal niet als meerlagig gezien, om dit te verduidelijken wordt het begrip culturalisme geïntroduceerd.

Omdat er in dit onderzoek gekeken wordt naar de identiteit van de inwoners van Zoutkamp en de identiteit die zij toekennen aan het dorp Zoutkamp, wordt vervolgens het begrip identiteit beschreven. Identiteit wordt veelvuldig gebruikt in wetenschappelijk onderzoek, echter het is een veelomvattend begrip met een sterke gelaagdheid. Daarbij komt nog eens dat er vele definities naast elkaar bestaan. De gebruikte definitie wordt besproken in paragraaf 2.3.1, waarin ook de begrippen plaatsidentiteit en 'identity-markers' geïntroduceerd worden. Uit het tweede deel van 2.3 blijkt dat identiteiten verkoopbaar zijn.

Voor de operationalisatie van dit onderzoek is een stap gemaakt naar theorieën uit de omgevingspsychologie. Dit vanwege de toepasbaarheid van de onderzoeksmethode naar 'sense of place' en plaatsverbondenheid. Op de theorie wordt ingegaan in paragraaf 2.4.

Zoutkamp is een plek die een grote fysieke verandering heeft ondergaan. In de laatste paragraaf (2.5) gaat over de invloed van verandering op de betekenis van plekken en plaatsidentiteiten.

2.2 Constructivisme als kader

Plekken en plaatsidentiteiten zijn sociale constructen. Waar gekeken wordt naar de betekenis van een plek, in dit geval de plek Zoutkamp, is het van belang om hier rekening mee te houden. Voor plekken betekent dit dat: "*meaning is actively constructed, negotiated and contested, always constituted through the shared discourses of human and non-human agents*" (Johnston et al 2000, 136). Plekken en plaatsidentiteiten hebben dus meerdere betekenissen, welke geproduceerd en gereproduceerd worden. Het is dan ook van belang deze betekenissen te beoordelen binnen hun context (Simon 2004, Paasi 2003). Nagegaan dient te worden naar welke plaatsidentiteiten gelden voor welke actoren en welke actoren de grootste stempel drukken op de plaatsidentiteit zoals die ervaren wordt. Macht speelt hierin een grote rol. Betekenissen zullen dan ook veranderen naar aanleiding van veranderde machtsrelaties. Op deze manier te denken over betekenissen wordt in de sociale wetenschap het constructivisme genoemd.

Het constructivisme ontstond in de jaren 80 van de vorige eeuw als reactie op het essentialisme, ook wel fenomenologie genoemd. Volgers van de fenomenologische stroming in de wetenschap gingen op zoek naar de essentie van betekenissen welke voor iedereen gelijk zou zijn (Cresswell 2004). Veel werd bijvoorbeeld geschreven over de plek 'thuis'. Het essentialisme kreeg veel kritiek omdat betekenissen gekleurd en meerlagig zijn. Waar thuis voor de een geborgenheid betekent, kan het voor de ander juist een plek van onderdrukking betekenen.

Binnen de sociale wetenschap wordt tegenwoordig voornamelijk de constructivistische stroming gevolgd. Echter kenmerkt de publieke opinie zich nog wel door een essentialistische

betekenisgeving (van onder andere plekken). Het is vooral de eenvoud van deze benadering die het populair maakt in het alledaagse leven (Tempelman 1999). Tempelman (1999) noemt dit culturalisme, gekenmerkt door essentialisme, primordialisme en reductionisme. Identiteiten worden als gelijk aan de gemeenschap beschouwd. Betekenissen op deze manier zijn direct te herleiden tot de natuur of ‘de aard van het beestje’. Een voorbeeld hiervan is om te spreken over *de Groningers*, rustige mensen die eerst de kat uit de boom kijken. Een ander voorbeeld van de essentialistische opvatting van identiteit in de publieke opinie is de ophef die ontstond naar aanleiding van de speech van prinses Maxima bij de presentatie van het WRR-rapport “Identificatie met Nederland” op 24 september 2007. Hierin stelde ze dat *de Nederlandse identiteit* niet bestaat (de constructivistische opvatting).

Het is belangrijk om bij empirisch onderzoek rekening te houden met het feit dat de onderzoeksobjecten (in dit geval de inwoners van Zoutkamp) reductionistisch met betekenissen van plaatsen omgaan. Alhoewel betekenissen en plaatsidentiteiten dynamisch en een proces zijn, wordt dit door ‘de gewone mens’ in het dagelijks leven meestal als eenduidig en continue gezien. Tempelman (1999) stelt een gematigde constructivistische benadering van (culturele) identiteit voor. Constructivisme omdat het de voedingsbodem is voor onderzoek, het problematiseert het begrip identiteit en gaat niet op zoek naar een beschrijving van de betekenis. Gematigd omdat een te strikte constructivistische benadering “*voorbijgaat aan de gevoelens die leven in de praktijk*” (Tempelman 1999, 81). In deze thesis zal getracht worden de betekenis van Zoutkamp als vissersdorp, voor de bewoners ervan in kaart te brengen door deze te ontleden in meerdere factoren.

2.3 Identiteit geconceptualiseerd

2.3.1 Identiteiten en plaatsidentiteiten

In hoeverre wordt Zoutkamp door de bewoners ervan nog gezien als een vissersdorp en in hoeverre is de bevolking van Zoutkamp zelf nog een vissersbevolking? Dit is de centrale vraag van deze thesis. Dit impliceert een onderzoek naar de identiteit van Zoutkamp en zijn bewoners. Maar wat houdt identiteit nu precies in?

Identiteit in de brede zin van het woord kan gedefinieerd worden als ‘*the way you think about yourself and others think about you*’ (Holloway & Hubbard 2001, 77). Het gaat bij het bepalen van iemands identiteit meestal niet alleen om wie je bent, maar vaak ook om wie je niet bent (Holloway et al 2001). Hierbij draait het ook om het uitsluiten van mensen die anders zijn en jezelf af te bakenen ten opzichte van de ander, om zo je eigen persoonlijke ruimte te creëren. Identiteit werkt categoriserend, het maakt onderscheid tussen jezelf en de ander (Harner 2001, 662).

In dit onderzoek wordt gekeken in hoeverre de visserij onderdeel uitmaakt van de identiteit van de bewoners van het dorp Zoutkamp. Hierbij is een belangrijke rol weggelegd voor de invloed hierop van de fysieke veranderingen in het dorp zelf. Om dit de onderzoeken wordt het begrip plaatsidentiteit geïntroduceerd. Welke betekenissen geeft iemand aan een plek en in hoeverre geeft de plek betekenis aan iemand. Harner (2001, 660) zegt over plaatsidentiteit dat: “[..] *place identity arises when the shared beliefs about place meaning for the majority match the ideological beliefs of those in power*”. Het is van belang te bepalen wie de sleutelactoren zijn en

wat hun invloed is op de betekenisgeving van anderen. Hoewel het veelvuldig gebruikt wordt in geografisch onderzoek, is de precieze betekenis van identiteit onduidelijk (Haartsen et al. 2000, Paasi 2001, Harner 2001). Dit heeft te maken met de gelaagdheid van het begrip.

Simon (2004) en Haartsen et al. (2000) verdelen het begrip plaats- of streeksidentiteit in een aantal aspecten. Deze aspecten kunnen gebruikt worden als analytisch hulpmiddel bij het blootleggen van plaatsidentiteiten.

- Identiteiten zijn sociale constructies. Mensen kennen identiteiten toe, ze liggen niet vast. Ze zijn dan ook afhankelijk van een sociale context (zie paragraaf 2.1).
- Identiteiten zijn machtsafhankelijk. Verschillende groepen mensen definiëren identiteit op verschillende manieren. Bepaalde actoren zijn hierbij in de positie om hun stem luider te laten klinken dan anderen.
- Plaatsidentiteiten worden gebaseerd om de kenmerken van een gebied. Hierbij gaat het er vaak om welke kenmerken het gebied onderscheiden van een andere gebieden.
- Plaatsidentiteiten grijpen altijd terug op het verleden. Het gaat hierbij om het hedendaags gebruik van het verleden, waarin keuzes gemaakt worden welke aspecten van het verleden wel of niet in meer of mindere mate gebruikt worden.
- Identiteiten liggen niet vast, ze zijn dynamisch. Dit is inherent aan de contextafhankelijkheid van identiteiten. De context kan namelijk te aller tijde veranderen door een verandering van machtsposities. Maar ook sociale gebruiken en de omgeving zijn veranderlijk.

Paasi (2003) maakt een analytisch onderscheid tussen de identiteit van een regio en regionale identiteit. De eerste gaat om de kenmerken van de omgeving, cultuur en mensen die gebruikt worden om onderscheid te maken tussen de ene regio en de anderen. Deze kenmerken worden door Tempelman (1999, 74) 'identity-markers' genoemd, tekens die mensen gebruiken om zich om aan te geven dat ze bij een bepaalde groep horen en waarmee ze zich onderscheiden van andere groepen. Deze tekens werken classificierend, ze bakenen de ruimte af (Paasi 2001). Bij regionale identiteit (door Paasi 2003 ook wel 'regional consciousness' genoemd) gaat het om de identificatie van verschillende mensen op verschillende schalen met deze 'identity-markers' (Paasi 2003). Het is dus van belang eerst deze eerst vast te stellen alvorens te onderzoeken in hoeverre men zich hiermee identificeert. 'Identity-markers' worden hier geïnterpreteerd als de kapstok waaraan een identiteit wordt opgehangen.

2.3.2 Commodificatie van identiteit

Eén van de conclusies uit het proefschrift van Simon (2004) is dat er geld zit in streken. *“Het lijkt erop dat streekidentiteiten kunnen worden gezien als producten die worden gebruikt binnen de marketing- en promotiebranche”* (Simon 2004, 170). Hierbij moet vooral gedacht worden aan het binnenhalen van subsidies. Maar ook kan een identiteit of een betekenis van een plek gebruikt worden bij het aantrekken van toeristen. Representaties en 'identity-markers' kunnen op deze manier aangewend worden om een plek te promoten, oftewel om een plek te verkopen. De representaties en 'identity-markers' worden zogenaamde 'commodities', handelswaar. Dit proces heet commodificatie, waarbij niet verhandelbare aspecten vermaakt worden tot verhandelbare 'commodities' (Simon 2004, Simon 2005, Cresswell 2001).

In paragraaf 2.2 is al gesteld dat plekken voor meerdere personen verschillende betekenissen kunnen hebben. Verschillende groepen mensen kunnen ook een verschillend belang in een plek

hebben. Zo zal het belang van een inwoner van Zoutkamp in de plek Zoutkamp anders zijn dat die van een beleidsmedewerker van de gemeente De Marne (Zoutkamp maakt deel uit van deze gemeente) welke misschien wel graag veel toeristen naar het dorp ziet komen. Hetzelfde geldt natuurlijk voor de lokale middenstand. Het verleden (in dit geval de visserij) kan dus op een hele andere manier gebruikt worden dan de betekenis die het voor de bevolking heeft.

2.4 Sense of place

Het concept van 'sense of place' refereert aan de gevoelens die opgeroepen worden bij mensen als resultaat van de ervaringen en herinneringen die ze met een plek associëren en aan de symbolen die aan die plek verbinden (Knox & Marston 2007). Het gaat hierbij om de gevoelens die opgeroepen worden bij mensen naar aanleiding van de identiteit van een plek. De herinneringen, ervaringen en symbolen zijn inmiddels al behandeld en bestempeld als 'identity-markers'. Maar hoe zijn nu de gevoelens te meten die mensen bij een plek hebben? Hiervoor wordt nu een onderzoek naar 'sense of place' van Jorgensen & Stedman (2001) aangedragen.

'Sense of place' wordt door Jorgensen & Stedman (2001) gedefinieerd als de betekenis die door een bepaalde persoon of bepaalde groep verbonden wordt aan een ruimtelijke omgeving, aan een plek. Vanuit de tak van de omgevingspsychologie verdelen zij deze betekenis in drie factoren: plaatsidentiteit, plaatsverbondenheid en plaatsafhankelijkheid. Deze driedeling die gebaseerd is op de driedeling in cognitieve, affectieve en conatieve componenten van een houding die iemand heeft (Jorgensen & Stedman 2001). Respectievelijk staat dit, kort gezegd, voor het emotionele, het verstandelijke en het gedrag. Een houding is hier gedefinieerd als reactie op een exogene gebeurtenis, object of stimulans (Jorgensen & Stedman 2001). Dit kan ook een plek zijn.

In andere onderzoeken wordt 'place-attachment' als synoniem gezien van 'sense of place', waarbij deze verbondenheid gemeten kan worden door het te verdelen in een identiteits- en afhankelijkheidsaspect (Williams & Vaske 2003). Kaltenborn en Williams (2002) maken geen verdeling van plaatsverbondenheid en onderzoeken het an sich. In dit onderzoek is gekozen voor de driedeling van 'sense of place' omdat deze het meest recht doet aan de meerlagigheid van het begrip en omdat het een functioneel aspect toevoegt. Voor Zoutkamp is dit van belang door het verlies van de functie van visserdorp.

Bij plaatsidentiteit gaat het erom in hoeverre de plek onderdeel uitmaakt van de eigen identiteit door middel van: *a complex pattern of conscious and unconscious ideas, beliefs, preferences, feelings, values, goals and behavioral tendencies and skills relevant to this environment* (Proshansky 1978, 155 ct Jorgensen & Stedman 2001, 234). Plaatsidentiteit wordt wel gezien als een onderdeel van de eigen identiteit (Hernandez et al. 2007, Williams & Vaske 2003). In hoeverre is de eigen identiteit van een persoon cognitief ingebed in een bepaalde plek? Van groot belang bij plaatsidentiteit is de lengte van het verblijf op een bepaalde plek. Voor iemand die zijn hele leven op een bepaalde plek heeft gewoond, speelt die plek een grotere rol in zijn persoonlijke identiteit dan voor iemand die er 'pas' enkele jaren van zijn leven heeft gewoond.

Plaatsverbondenheid is een positieve band die zich ontwikkelt tussen groepen of individuen en hun omgeving (Jorgensen & Stedman 2001). Het gaat hier om de emotionele, affectieve binding

van een persoon met een bepaalde plek waar men zich comfortabel en veilig voelt (Hernández et al 2007). Deze band overstijgt oordelen en voorkeuren. Een band met een plek zal sneller ontstaan dan identificatie met een plek. Beide worden wel sterker naar aanleiding de duur van het verblijf op een plek (Hernández et al. 2007).

Plaatsafhankelijkheid is de functionele kant van ‘place attachment’ (Williams & Vaske 2003), in dat onderzoek gelijk gedefinieerd als ‘sense of place’. Het handelt om in hoeverre de plek in kwestie kan zorgen om bepaalde doelen te halen in vergelijking met een reeks van alternatieven (Jorgensen & Stedman 2001). In hoeverre is de plek in kwestie de juiste setting om die dingen te doen welke men wil doen, om zich te gedragen zoals men zich wil gedragen?

Samen met de identiteit en verbondenheid is de afhankelijkheid van een plek verwerkt tot een viertal vragen, totaal dus twaalf vragen (zie hoofdstuk 5) welke via een enquête voorgelegd worden aan de bevolking van Zoutkamp. Hiervoor wordt als voorbeeld de vragenset uit het onderzoek van Jorgensen & Stedman (2001) genomen. Deze vragen komen sterk overeen met die van vergelijkbare onderzoeken naar plaatsverbondenheid in de omgevingspsychologie (zoals Kaltenborn & Williams 2002, Brown & Raymond 2007).

“Sense of place” blijft wel een begrip dat op meerdere manieren te interpreteren is. Het te definiëren is een arbitraire bezigheid (Shamai & Ilatov 2004). Bovenstaande driedeling in begrippen is dan ook overlappend. Aspecten van de een zijn terug te vinden in de ander. Een ‘sense of place’ dient binnen een context gezien te worden, niet als slechts afhankelijk van de kenmerken van een plek: “*It emerges from involvement between people, and between people and place*” (Pretty et al. 2003, 274 et Cook et al. 2007). Sociale aspecten zijn dus ook een onderdeel van de betekenis van een plek.

2.5 De invloed van verandering

Wat specifiek is bij het de plek Zoutkamp is dat er grote veranderingen hebben plaatsgevonden aan de fysieke kenmerken van het dorp. De kenmerken van een plek zijn onderdeel van de identiteit van een plek (Haartsen et al. 2000, Simon 2004). Zodra deze kenmerken veranderen zou er dus logischerwijs ook iets aan de identiteit van die plek kunnen veranderen.

Over de gevolgen van het veranderen van een plek op de betekenis van die plek schrijven Hernandez et al.: “*Hence, voluntarily or involuntarily changing the place of residence has significant immediate effects on attachment and feelings and emotions with regard to the new place, while identity remains the same. Only after a long process of interaction does the new place gradually incorporate with identity*” (Hernandez et al 2007, 2). Op de korte termijn kan een verandering leiden tot een soort schokeffect, waarbij de affectieve band van een inwoners met zijn dorp (plaatsverbondenheid zie paragraaf 2.3) een deuk oploopt. Het kan leiden tot een trauma-effect en tot een gevoel van verlies, welke tot gevolg kunnen hebben dat een persoon verhuist of zijn meningen en gedrag ten opzichte van de nieuwe omgeving aanpast (Wester-Herber 2004). Pas na verloop van tijd (over de hoeveel tijd is geen onderzoek gedaan) zou de identiteit veranderen naar aanleiding van de nieuwe situatie (Hernandez et al 2007, Harner 2001).

Zoals in paragraaf 2.1 is aangegeven speelt continuïteit een belangrijke rol bij hoe betekenissen van een plek in het dagelijks leven van 'de gewone man' ervaren worden. Continuïteit is een belangrijk onderdeel van de eigen identiteit ten opzichte van een plek (Gustafson 2001, Wester-Herber 2004). Hierbij zijn de huidige betekenissen geworteld in het verleden en wordt het verleden gebruikt om de continuïteit met het heden aan te geven (Cook et al. 2007). Welk en wiens verleden hierbij aangewend wordt is afhankelijk van de culturele groep die op dat moment de macht heeft om de grootste stempel op de betekenisgeving te drukken (Simon 2004, Harner 2001).

Hoofdstuk 3: De plek vissersdorp en de vissersgemeenschap

3.1 Inleiding

In deze thesis wordt gekeken naar Zoutkamp als vissersdorp en in hoeverre de inwoners van Zoutkamp zich als vissersbevolking zien. Om deze vraag te beantwoorden is het van belang vooraf te bepalen wat nu precies een vissersdorp en wat een vissersgemeenschap is. In dit hoofdstuk worden beide gedefinieerd (paragraaf 3.2) en worden er een aantal sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap geïntroduceerd (paragraaf 3.3). In paragraaf 3.4 wordt besproken wat de gevolgen zijn van schaalvergroting zijn voor de visserij.

De sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap zullen getoetst worden onder de inwoners van het dorp Zoutkamp, om te kijken of ze er positief op scoren en of er verschillen zijn tussen mensen die direct met de visserij te maken hebben en mensen waarbij dit niet het geval is.

3.2 Definitie

Een vissersdorp kan op veel manieren gedefinieerd worden. Een van de mogelijkheden is om te kijken naar de functionele en economische afhankelijkheid. Een veel gevolgde definitie van een gebied afhankelijk van visserij, is een economische. Een voorbeeld hiervan is de definitie volgens de PESCA (de commissie aangaande visserij van de EU) richtlijnen: een gebied afhankelijk van visserij is een '*[..] employment area (or group of municipalities) where the contributions of the fisheries sector to economic activity (as measured in jobs and added value) is such that the difficulties of the fisheries sector have resulted or will result in the slackening of activity and job losses which seriously undermines the socio-economic values*' (OJ C 180/1 of 1/7/1994 ct Phillipson in Symes 2000, 26). Hoe groot de bijdrage aan de totale economische activiteit moet zijn is onduidelijk. Verschillende onderzoeken hanteren verschillende hoogten. Ook is er het probleem van de verschillende data op Europees niveau, aangezien de landen er verschillende statistische definities op na houden.

Een voordeel van bovenstaande aanpak is dat er data voor handen is aangaande werkgelegenheid en de bruto toegevoegde waarde ten opzicht van het binnenlands product. Daarom wordt vooral op overheidsniveau en in de professionele discours veel gebruik gemaakt van deze definitie, of maakt deze definitie een belangrijk deel uit van het gehele onderzoek.

Een andere manier om een gebied te definiëren als afhankelijk van visserij, minder direct economisch en meer gericht op sociale en culturele waarden: '*[..] the fishing industry is seen to be the forum through which community bonds, values, knowledge, language and traditions are established, confirmed and passed on. The fishing industry is a way of life for the community [..]*' (Brookfield et al. 2004, 56). Hieruit blijkt dat het vissen een onderdeel is van de identiteit van de bevolking in kwestie. Visserij is datgene wat een gemeenschap bindt. Hierbij is het van belang in te zien dat de visserij meer is dan slechts een baan, maar ook een bron en onderdeel van de persoonlijke en groepsidentiteit. Dit is vaak ook de reden dat vissers doorgaan met vissen zelfs als het niet economisch rendabel meer is (McGoodwin 2001, Brookfield et al. 2004). De vissersgemeenschap geeft betekenis aan de wereld om hen heen vanuit de gemeenschappelijke tradities van visserij (Brookfield et al. 2004).

In dit onderzoek wordt de sociale definitie van een vissersdorp gebruikt. Economische cijfers worden buiten beschouwing gelaten. Dat het dorp economisch afhankelijk is van visserij wordt als een feit beschouwd echter het gaat in deze thesis over de sociale invloeden van de visserij op de bevolking.

Het begrip visserij heeft ook nog enige verduidelijking nodig. Naast het vangen alleen zijn er vele processen hier omheen die ook onder de noemer visserij (kunnen) vallen. Het onderscheid onshore/offshore visserij bijvoorbeeld (Brookfield et al. 2004), offshore staat voor het vangen van de vis/schaaldieren en de eventuele verwerking aan boord. Maar op het land zijn ook vele werkzaamheden gerelateerd aan de visserij. Te denken valt aan de verwerking van de vangst, logistieke werkzaamheden, onderhoudswerkzaamheden aan de boten etc. Viskwekerijen vallen ook vaak onder de noemer visserij.

3.3 Sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap

In het rapport van McGoodwin (2001) wordt besproken hoe gemeenschappen die afhankelijk zijn van visserij op kleine schaal (small-scale fishing communities) bestuurd kunnen worden en op welke manieren hierin rekening gehouden kan worden gehouden met de belangen van deze gemeenschappen. Het onderzoek focust zich voornamelijk op de kleinschalige visserij in ontwikkelingslanden, echter het geeft wel een aantal sociaal-culturele kenmerken van vissersgemeenten. Kenmerken die in het algemeen staan voor visserij als 'way of life'. *"Because fishing cultures are rooted in the exploitation of particular marine ecosystems, the production relations and organization of fishing-activities of small-scale fishers living in very different cultures may be very similar, even though they are members of very distinct cultures"* (McGoodwin 2001, 30). In deze paragraaf zullen een aantal aspecten van de 'way of life' van vissers en in een vissersgemeenschap besproken worden.

Een van de culturele kenmerken van een vissersgemeenschap die uit het rapport van McGoodwin (2001) naar voren komt is: trots op en voldoening in hun beroep. Hoefnagel et al. (2004) bevestigen dit. Er is een meerwaarde in het beroep van visser: *"[it] confers not only important markers of self-identity and individual pride, but a 'satisfaction bonus' as well, which cannot be measured by economic grounds alone"* (McGoodwin 2001, 32). Voor het vissen op zee is veel onafhankelijkheid en autonomie noodzakelijk, alsmede men zeer op zichzelf is aangewezen en risicovol leeft. Dit zijn vaak ook persoonskenmerken van vissers. Omdat vissers gevaarlijk werk doen, worden ze in de gemeenschap vaak omgeven met een aura van heldendom (McGoodwin 2001). Zoals al in 3.2 gemeld is de visserij voor de visser meer dan alleen een baan, het is een 'way of life' waar men in goede en slechte tijden aan vast houdt. Veel vissers blijken echter wel bang te zijn tot een 'uitstervende soort' te behoren (Hoefnagel et al. 2004).

Het vak van de visser brengt veel risico's met zich mee. Voor sommige zijn maatregelen te treffen, zoals voor financiële risico's, echter andere zijn onderdeel van het bestaan, zoals de kans om het leven te laten op zee. *"As a result many fishers develop elaborate sets of magical beliefs, ritualized behaviors, and taboos which facilitate their psychological coping with these irreducible risks. As such, these beliefs and behaviors are important components of their cultures that help to sustain fishing effort"* (McGoodwin 2001, 38). Deze gedragsvormen zijn niet slechts bijgeloven, maar ze helpen de gemeenschap omgaan met risico's en verveling en ze kunnen

samenwerking bevorderen. In vissersgemeenten in het algemeen speelt religie een belangrijke rol, mede door de grote mate van onzekerheid waarmee de achterblijvers om moeten gaan. In dit onderzoek zal onderzocht worden naar in hoeverre de respondent zich als religieus en als bijgelovig bestempeld.

In de vissersgemeenschap is er vaak een sterke sociale verbondenheid onderling, wat zich kan uiten in een sterk verenigingsleven. Sociale binding ontstaat ook omdat met in geval van calamiteiten erg afhankelijk is van de gemeenschap, omdat het moeilijk is goede verzekeringen af te sluiten (McGoodwin 2004). Vaak is er dan ook een sociaal en economisch netwerk om onvoorziene klappen op te vangen. Vissers rekruteren hun bemanning, naast uit de eigen familie, meestal uit de directe gemeenschap (Hoefnagel et al. 2004). De gemeenschap staat vaak apart van de andere gemeenschappen (meestal landbouw gerelateerd) in de buurt, mensen van buitenaf worden als buitenstaanders gedefinieerd en mensen uit de buurt definiëren de inwoners van de vissersgemeenschap als apart (Nuttal in Symes 2000, McGoodwin 2001). Door hun eigen dorp als visserdorp of vissersgemeenschap te bestempelen wordt ook al scheiding met de omgeving aangegeven.

Het vissen gebeurt meestal door de mannen, echter de hele familie is betrokken bij de productie. In de garnalen industrie was dit van oudsher het vissen door de mannen, het pellen van de garnalen thuis door de vrouwen. Beleidstaken worden vaak ook door de vrouw overgenomen indien de man lange tijd van huis is (Hoefnagel et al. 2004). Redenen voor het werken op zee door voornamelijk mannen zijn: het fysiek zware werk, de rol van opvoeding die thuis voor de vrouw was weggelegd en de zekerheid dat de gemeenschap blijft bestaan. Familiebanden zijn dan ook van oudsher erg sterk in een vissersgemeenschap (Macleod 2002, Marshall 2001). Het beroep gaat vaak over van vader op zoon (Hoefnagel et al. 2004) Vrouwen zijn traditioneel ook meer sociaal betrokken in de gemeenschap, vanwege het feit dat de man vaak op zee is.

Binnen een vissersgemeenschap is veel kennis van de zee en allerlei voorwaarden voor goede vangst en vaart. Gedeeltelijk delen vissers dit met de gemeenschap, echter veel blijft ook binnen de directe familie- en vriendenkring. *“De literatuur wijst ook uit dat vissers wel competitief zijn en niet al hun kennis en informatie met collega’s willen delen, bijvoorbeeld over vangstposities en vangsten, hoewel ze niet als oncollegiaal willen overkomen. Zij zoeken hierin een balans.”* (Hoefnagel et al. 2004, 18). Echter is er binnen een vissersgemeenschap die afhankelijk is van de zee wel een basishoeveelheid kennis van de zee, de visserij en randvoorwaarden hieraan. Kennis die overgaat van generatie op generatie. In de sociale wetenschappen wordt dit type kennis wel ‘traditional ecological knowledge’ (McGoodwin 2001). Verder is er naast kennis ook een sterke verbondenheid met de zee, uitspraken als: “ik voel me geroepen door de zee” en de wens in de buurt of op het water te zijn, zijn niet ongevoelbaar onder vissers. De zee maakt een integraal onderdeel uit van hun bestaan (McGoodwin 2001).

Vaak zijn bovengenoemde culturele kenmerken ontstaan vanuit de praktijk. Voor de omgang met de werkelijkheid, of om alles soepel te laten verlopen. Een voorbeeld hiervan is vlaggetjesdag. Een gebruik wat in vele visserdorpen in Nederland terug komt. Hier wordt de vloot getoond wordt van zijn beste kant en het begin van het visseizoen gevierd wordt. De praktische kant hiervan is dat de boten schoon en opgeknapt worden voor het nieuwe seizoen.

Voor dit onderzoek zijn de volgende sociaal-culturele kenmerken geselecteerd om de testen onder de verschillende bevolkingsgroepen binnen Zoutkamp:

- Trots: of de respondent trots is op zijn of haar baan, de vissers en op Zoutkamp?
- Religie: In hoeverre beschouwt de respondent zich als religieus en bijgelovig?
- Gemeenschap: Voelt de respondent zich betrokken bij de ontwikkelingen binnen Zoutkamp? Maakt de visserij deel uit van de gemeenschap?
- Familiebanden: Wat is het belang van het gezin, wil men de opvolging graag binnen het gezin houden?
- Relatie met en kennis van de zee: Respecteert de respondent de zee en is deze zich bewust wanneer de getijden zijn? Ook zal gevraagd of de respondent weet wat voor weer het de komende dagen wordt.

3.4 Schaalvergroting in de beroepsvisserij

De commerciële visserij heeft in de laatste vijftig jaar een enorme schaalvergroting ondergaan. Dit heeft verstrekkende gevolgen gehad voor de vissersbevolking. Belangrijke veranderingen zijn het verzwakken van de traditionele banden tussen de vloot, de thuishaven en de lokale vissersgronden. Verbanden die de basis vormen van het de vissersgemeenschap (Symes 2000). Schepen zijn steeds groter geworden, blijven langer op zee en kunnen alleen nog de grotere havens aandoen. De visserij in Europa komt sterk onder invloed te staan van de quota's en normen zoals die gesteld worden door de Europese Unie. Door de schaalvergroting is vangstbeperking noodzakelijk wegens het sterk teruglopen van de aanwezige hoeveelheid vis. De verwerking van de vis komt in handen van grote internationale spelers en de vis wordt over de hele wereld verkocht.

De vis wordt tegenwoordig grotendeels mechanisch behandeld. Vroeger was dit een klus waarin het de hele familie en vaak het hele dorp in mee deed. Kleinere haven zijn verdwenen, vissers worden forensen en zijn veel langer van huis. Verwerking van de vis staat veel verder van de mensen af. De schepen zijn groter en duurder geworden en zijn steeds minder in particulier bezit. Rederijen bezitten meerdere schepen, waardoor beslissingen op een andere niveau genomen worden. In kleinschalige visserij gebeurde dit op gezinsniveau.

Door het invoeren van quota en de roep op duurzame visserij komt het beroep van visser ook steeds meer onder druk te staan. Waar de visser eerst gezien werd als generator van voedsel, wordt het nu meer afgespiegeld als vernietiger van de natuur (Hoefnagel et al. 2004). Vaak wil men wel mee naar duurzamere vormen van visserij, maar dan alleen als iedereen meegaat.

In het volgende hoofdstuk zal de ontwikkeling van de visserij in Zoutkamp aan bod komen.

Hoofdstuk 4: Het dorp Zoutkamp

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het dorp Zoutkamp geïntroduceerd. Het verleden komt uitgebreid aan bod om aan te geven wat de band van het dorp met de visserij is (paragraaf 4.2). Paragraaf 4.3 gaat kort in op de economische afhankelijkheid van de bewoners van de visserij. Op basis van de huidige situatie en de verhalen van het verleden zijn een aantal ‘identity-markers’ geselecteerd. Deze zijn door middel van de enquête getest en komen verder in deze thesis aan bod.

4.2 De ontwikkeling van Zoutkamp en de visserij

Figuur 4.1: Kaart Zoutkamp eind 16^e eeuw

Bron: <http://www.marnegebied.nl/zoutkamp.htm>

De oudste akte waarin Zoutkamp voorkomt dateert van het jaar 1418. Hierin wordt gesproken over het dorp Soltcampum, wat wijst op de winning van zout. Waarschijnlijk werd er zout uit veen gewonnen. Om de watergeuzen tegen te houden legden de Spanjaarden rond 1575 een vesting aan op de plek van Zoutkamp om de monding van de Reitdiep te beschermen. In het jaar 1589 werd Zoutkamp door Willem Lodewijk, toen nog stadhouder van Friesland, veroverd op de Spanjaarden. Vijf jaar later veroverft Willem Lodewijk de stad Groningen, wordt stadhouder van Groningen, Friesland en Drenthe en brengt daarmee een einde aan de 80-jarige oorlog in Noord-Nederland. Deze Slag om Zoutkamp werd onlangs nagespeeld in het dorp in een theatrale interpretatie met 300 vrijwilligers.

In de drie eeuwen die volgden is de door Willem Lodewijk verstekte schans in verval geraakt. Er vestigden zich enkele vissers binnen de schans, welke in kleine huisjes woonden, gescheiden door smalle kronkelige steegjes (Mollema 2006). In 1759 telt het dorp slechts 25 huizen, klein in verhouding tot de omringende dorpen. Toch onderscheidt het dorp zich vanwege zijn Oranjegezindheid, wat tot talrijke vechtpartijen aanleiding geeft (Hartsema 2000). Tijdens de Franse tijd wordt Zoutkamp ‘le Soltcamp’, nadat het zonder slag of stoot ingenomen is door de Fransen.

Het dorp Zoutkamp blijft tot 1850 kleiner dan het naburige dorp Vierhuizen, waar ook vissers wonen en waar de bewoners van Zoutkamp naar de kerk gaan. Sinds 1817 heeft Zoutkamp wel een eigen school en in 1828 schrijft de schoolmeester Medum in zijn schoolmeestersverslag dat hij de Zoutkampers *“eerlijk en oprecht, vlijtig, mededeelzaam, hulpvaardig en behulpzaam jegens armen en ongelukkigen”* vindt *“doch zuinig zijn ze niet. Veel vermaken zijn hier niet, maar met Pinksteren is het kermis in het gehucht en dan wordt er veel geld verteerd”* (Medum et Hartsema 2000, 34).

De vangst uit de visserij die de bewoners van het dorp Zoutkamp beoefenen bestaat in de tweede helft van de negentiende eeuw voornamelijk uit schelvis, schol en tong. Men vaart met schuiten en snikken. Dit zijn houten zeilschepen. Het aantal schepen neemt door slechte tijden echter af, wat gedeeltelijk nog wel door de oesterteelt wordt opgevangen. Later gaat men ook op schelpen vissen. In 1874 wordt het Reitdiep afgesloten, de getijdenrivier en verbinding met de stad Groningen. De schepen moeten nu door de Hunsingosluis. Het duurt tot 1883 eer de buitenhaven gerealiseerd wordt. In dat jaar vindt ook de grootste ramp van die tijd plaats. Zeer slecht weer verrast de vissers, negen Zoutkampers komen om. Het zwaars wordt het dorp Paesens-Moddergat getroffen waar 83 vissers verdrinken. Dit is een groot deel van de mannelijke bevolking van het dorp. Verder heeft de visserij in die tijd erg te lijden onder concurrentie van Engelse en Duitse stoomtrawlers, die de Nederlandse kust bevissen.

Naar aanleiding van de ramp in 1883 wordt in 1884 de vissersvereniging “Hulp in Nood” opgericht. Deze vereniging is *“ter bevordering van den bloei der zeevisscherij en van die op de wadden”* (Dijkhuis 1889, 1). Tot op het moment is deze vereniging actief en behartigt de belangen van de vissers van onder andere Zoutkamp.

De ramp van 1883, samen met het sluiten van de visafslag in Groningen, zorgt voor slechte tijden voor de Zoutkamper vissers. In 1906 ligt er in de Zoutkamper haven nog maar één zeewaardig schip. Veel vissers gaan werken op loggers van de Hollandse en Duitse kusten. Het enige wat nog wel draait is de garnalenvangst, waar sinds 1858 melding van gemaakt wordt. Dit is echter meer een nevenberoep en wordt uitgevoerd door kleine bootjes buiten het haringseizoen. Probleem van de garnaal is de houdbaarheid. Eerst worden ze aan wal gekookt, later aan boord. De garnalen worden naast voor de menselijke consumptie ook gedroogd als voer voor dieren. Vooral de kleine garnalen en kleine bijvangst werd gedroogd, het zogeheten ‘puf’. Vanaf eerste wereldoorlog komt de visserij weer uit het slop. Door hoge prijzen werd de visserij binnen de eilanden weer rendabel. Stoomtrawlers worden in Zoutkamp geïntroduceerd, de haven wordt uitgebreid en de vangsten nemen enorm toe. Er komt een treinstation in Zoutkamp en de Zoutkamper schol staat goed aangeschreven in het westen. De energiecrisis in de jaren dertig en slooppremies vanuit Den Haag zorgen eind dertiger jaren voor het einde van de stroomtrawlers en de Noordzeevisserij, hiermee neemt het belang van de garnalenvangst toe.

Het belang van de garnaal neemt ook steeds toe. Deze wordt met kleine bootjes op de Lauwerszee en de Waddenzee gevangen. Er komen drogerijen in het dorp, die de ‘puf’ drogen voor de productie van vismeel. De geur van de drogerijen is zeer bepalend in het straatbeeld, vandaar ook het plaatselijke gezegd: *“Als het in Zoutkamp stinkt, wordt er geld verdiend”*. Door een grote order van Hotel de Doelen in Groningen voor de koninklijke familie komt er steeds meer vraag naar gepelde garnalen. Omdat de vissersfamilies zelf het pellen niet meer aankunnen wordt het uitbesteed binnen het dorp. Vele arme gezinnen profiteren hiervan. Uit deze drogerijen

en de handel in gepelde garnalen ontstaat in 1955 het bedrijf Heiploeg. In de laatste twee decennia voor de indijking trekt de visserij verder aan, met uitzondering van af en toe een slecht jaar.

Zoutkamp stond vroeger bekend als een apart dorp. Een oude sluiswachter schreef ooit in het Maandblad Groningen: “Een vreemdeling hoefde niet te proberen een Zoutkamper te worden.” (Hartsema 2000, 101). Eenmaal geboren als Zoutkamper zou betekenen dat je altijd Zoutkamper zou zijn. Zoutkamp lag op een uithoek, wat er ook voor zorgde dat het dorp als laatste aan de beurt was als het op bestrating en belichting aankwam. Zoutkamp had door de oorspronkelijke vestingfunctie een zeer compacte opeengedrongen bebouwing. Smalle straatjes en steegjes waren de enige weg naar sommige huisjes.

Al sinds lange tijd bestonden er plannen om de Lauwerszee in te dijken. Het oudste dateert uit 1611. Een commissie in 1850 moest uitzoeken of het plan om een dijk van Noordpolderzijl via Schiermonnikoog naar Paesens wenselijk en uitvoerbaar was. De conclusie was dat het wel wenselijk, maar te duur was. Er volgens meer plannen die vooral in de tijdsgeest gezien kunnen worden: De Haarlemmermeer wordt voltooid en later volgend de plannen van Lely tot het afsluiten van de Zuiderzee. De afwatering speelt ook een belangrijke rol als reden tot afsluiting van de Lauwerszee. Echter door de afronding van twee gemalen, welke zorgen voor een betere afwatering, in 1920 lijkt er een einde te komen aan de plannen tot afsluiting van de Lauwerszee.

De watersnoodramp van 1953 brengt hier echter verandering in. Onder andere een grote Friese lobby, plus de toezegging van de provincie Friesland voor het mee betalen aan de dijk doen de overheid op 10 juni 1960 tot het besluit komen de Lauwerszee af te dichten. Dit tot groot bezwaar van de Zoutkamper vissers die in protest naar de stad Groningen varen. Onzekerheid over hun toekomst heerst, echter de inkomsten nemen sterk toe. De jaren zestig zijn de vangsten en de inkomsten goed te noemen. Op 24 mei 1969 wordt de afsluiting afgerond. In Zoutkamp hangen die dag de vlaggen halfstok.

Uit alle onderzoeken naar de gevolgen van de indijking blijkt dat de vissersbevolking van Zoutkamp na de afsluiting geenszins van plan was elders inkomen te zoeken. In 1973 wordt de nieuwe haven in Lauwersoog opgeleverd, met een moderne visafslag. De haven van Zoutkamp wordt dan niet meer actief gebruikt voor de visserij. Dit zorgde voor een grote verandering in het dorp, de bedrijvigheid van de haven verdween. Wat wel bleef was het groeiende bedrijf Heiploeg, op het oude haventerrein.

In jaren 60 en 70 ging daarom het centrum van Zoutkamp op de schop. Alle oude vissershuisjes werden gesloopt, het centrum werd ruimer opgezet. Velen gaven aan dat het hart hiermee uit Zoutkamp werd gehaald. Een aantal huisjes zijn weer opgebouwd in het openluchtmuseum in Enkhuizen. In het centrum staat nu een winkelcentrum, nieuwe huizen zijn bijgebouwd aan de rand. Naar aanleiding van de veranderingen in het dorp schreef David Hartsema een lied dat de sfeer van voor de indijking en het gevoel dat het nieuwe Zoutkamp met zich meebracht goed weergeeft (zie tekstbox 4.1). Achteraf is er door deze actie een groot stuk geschiedenis van het dorp verloren gegaan.

Tekstbox 4.1: Zoltkamp

Kinnen ie Zoltkamp ook, zoas het vrouger west het:
As dat viskersdörpke aan de Lauwerszee?
Mit zien baaide torenspitsen en zien meulen.
Mit zien visvangst en zien doaglieks wel en wee?
Mit zien lutje stroatjes en zien viskerhoeskes.
Mit zien Overjacht en trappen vol bie diek?
Mit zien battens en zien hellen van ol Kuvel?
Mit zien vloud en eb en kilometers sliek?

Schppen vouern vot en schppen kammen binnen.
En op Grote Sluus waas altied wat te doun.
Karen reden mit genoaten noar fabrieken.
's Zoaterdoags din laag ien hoaven alles schoon.
Haile koppels jonges zongen zeemanslaidjes.
As 't twijduuster waas en stoadeg oavend wer.
Elk dij lusterde, want 't klonk zo mooi twijstimmeg.
Moar 't waas mörn weer vroug daag, min mos op ber.

Sip dij kwam bie deuren laans en hoalde schillen.
Elk dij ging zien aigen gang en von doar vree.
Elk dij haar zin aigen bienoam en zien grillen.
Dat kon allemoal ien Zoltkamp aan de zee.
Waas ien 't dorp altied van alles te beleven.
Want de viskerij brocht hail wat drokte mit.
Kiek, gemainte, as ik 't dorp nou nog ais weerzai.
Dink ik bie miezulm: Wat deden ie der mit?

Refr:

Zoltkamp, ik kin die nait meer.
En as ik die zai, trilt mie 't haart ien hoed.
Ze hemmen die vernaild, verropt en verdoan.
Aal dragst doe nog aaid dien aigenste noam.
Moar Zoltkamp, dien haart is der oet.

Bron: Hartsema (2000), 106

Anno 2008 wonen er in Zoutkamp nog veel vissers, veel mensen zijn voor hun dagelijks inkomen afhankelijk van de visserij. Echter de actieve visserij is uit het dorp verdwenen. De garnaal mag officieel sinds 1990 niet meer thuis gepeld worden vanwege hygiëneproblemen. Maar al veel eerder liet Heiploeg de garnalen pellen door gastarbeiders in hallen en in het buitenland. Op dit moment worden de garnalen nog gepeld in Marokko, waar ze in koelvrachtauto's heen worden gereden. Inmiddels is bekend geworden dat er een werkende garnalenpelmachine ontwikkeld is. Dit zou grote gevolgen kunnen hebben voor het verwerkingsproces van de garnaal.

Ook zijn er veel tekenen in het dorp die op visserij doen denken. Vele huizen hebben ankers in de tuin liggen, maquettes van schepen achter het raam, een visserijmuseum is gekomen in de oude afslag, de ZK4 is een museumboot geworden en ligt permanent in de binnenhaven. De gemeente heeft echter ook onlangs de oude vestingstructuur weer in ere hersteld, plaquettes in het dorp wijzen hierop. Er is een nieuwe jachthaven bij het dorp gebouwd voor het watertoerisme op onder andere het Lauwersmeer.

4.3 De afhankelijkheid van de visserij

Zoutkamp heeft door de eeuwen heen een binding gehad met de visserij. In het "*Rapport betreffende de schadeloosstelling van de vissers te Zoutkamp, voor de schade als gevolg van de indijking der Lauwerszee*" wordt op de

volgende manier gesproken over de toenmalige identiteit van de bewoners:

Zoals reeds werd gezegd, is het met betrekking tot de maatregelen die moeten worden genomen als gevolg van de aanleg van de dijk, in de eerste plaats van belang of er in Zoutkamp sprake is van een vissersbevolking pur sang, die niet wil omschakelen naar andere beroepen, maar visser wil blijven als het enigszins mogelijk is. Dit is nu inderdaad het geval, Zoutkamp is een typische vissersplaats, die voor een zeer groot deel zijn bestaan vindt in de visserij, hetzij direct, hetzij indirect (Neto 1963, 2).

Het rapport spreekt verder ook over Zoutkamp als *“een kleine vissersenclave in een agrarisch gebied, met een eigen sfeer en mentaliteit en het is dit heden ten dage nog”* (Neto 1963, 2). Uit een inventarisatie uit 1958 blijkt dat bijna de helft van alle gezinnen direct hun inkomen haalt uit de visserij en de aan visserijgerelateerde industrie (Biewenga 1958). Probleem voor de vergelijking met de cijfers uit de enquête is dat het om gezinnen en niet om huishoudens gaat. Een duidelijke definitie is niet aanwezig. Uit de voor het onderzoek gehouden enquête blijkt dat dit cijfer anno 2007 weinig is afgenomen. Van 41,5% van de huishoudens heeft tenminste één lid een baan die met visserij te maken heeft. De economische afhankelijkheid van de visserij is tegenwoordig nog steeds een feit.

Verder blijkt uit de enquête dat van de respondenten die binnen de categorie 15 t/m 64 jaar vallen, 14,5% in de visserij werkt. Van de geënquêteerden tussen 15 en 65 jaar geeft 17,1% aan een visserijgerelateerde baan te hebben. Ook valt op dat er in Zoutkamp geen enkel agrarisch bedrijf staat geregistreerd in 2006 (CBS 2008). Ook blijkt dat van 28,4% van de respondenten een ouder in de visserij werkt of heeft gewerkt. De visserij maakt nog een substantieel onderdeel uit van Zoutkamp.

Hoofdstuk 5: Methodologie

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komen de methoden en technieken aan bod die in dit onderzoek gebruikt zijn tot beantwoording van de hoofdvraag en de subvragen te komen. Er is in deze thesis een kwantitatieve methode (paragraaf 5.2) gebruikt. Dit heeft geresulteerd in het opstellen van een enquête. In paragraaf 5.3 zal uitgelegd worden hoe de gebruikte enquête opgebouwd en uitgevoerd is, ook komt de respons en representativiteit aanbod. Besproken zal ook worden met welke technieken de gegevens uit de enquête geanalyseerd zijn. De afsluitende paragraaf gaat in op het groeperen van de onderzoekselementen en variabelen.

5.2 Kwantitatieve methode

In dit onderzoek is gekozen voor een kwantitatieve aanpak. Kwantitatief onderzoek probeert de empirie in cijfers uit te drukken, waarna via statistische technieken generalisaties gemaakt kunnen worden. Tegenover kwantitatieve onderzoek staat kwalitatief onderzoek, wat meer op zoek gaat naar verbale reconstructies van regels, patronen en structuren (Korzilius 2000). Kwalitatief onderzoek vraagt een veel intensiever contact met het onderzoeksobject en de verwerking per respondent kost veel meer tijd. Hierdoor kan in kwalitatief onderzoek slechts een beperkt aantal onderzoeksobjecten getest worden, in tegenstelling tot kwantitatief onderzoek.

In dit onderzoek wordt gekeken of er verschillen zijn op het gebied van plaatsbeleving ('sense of place'), sociaal-culturele kenmerken en het de waardering van 'identity-markers' tussen verschillende bevolkingsgroepen in het dorp Zoutkamp. Om zoveel mogelijk mensen te bereiken en zo generaliserende uitspraken te kunnen doen over een bepaald deel van de bevolking en gezien de tijdsspanne die voor het onderzoek staat, is gekozen voor een kwantitatieve aanpak. In dit geval betekent dit het opzetten, uitzetten en analyseren van een schriftelijke enquête. Dit wil niet zeggen dat er geen kwalitatieve onderzoekstechnieken zijn toegepast. Tijdens de oriënterende fase zijn twee interviews afgenomen om meer kennis over het dorp Zoutkamp te vergaren. Dit is geweest met een vertegenwoordiger van het Visserijmuseum te Zoutkamp en met een vertegenwoordiger van de gemeente De Marne.

5.3 De enquête: theorie, respons en representativiteit

5.3.1 Het TAP-paradigma

Voor het beantwoorden van de hoofdvraag en de drie deelvragen is een enquête opgesteld (zie bijlage 1). Segers (1999) stelt het TAP-paradigma van Froddy (1993) voor als het uitgangspunt bij het opstellen van een vragenlijst. Hierbij staat TAP voor **T**opic, **A**pplicability en **P**erspective. "*Topic*" staat voor een goede definitie van de vraag, zodat de respondent de vraag begrijpt. Hierbij moet de onderzoeker zich verplaatsen in de doelgroep. "*Applicability*" staat voor de toepasbaarheid van de vraag. De respondent kan de vraag wel begrijpen, maar als deze niet van toepassing is op hem of haar, kan deze hem niet beantwoorden. "*Perspective*" tot slot staat voor het referentiekader van de respondent. Dit wordt vaak gevormd door de vraag zelf, waardoor bij het stellen van de vraag nagegaan moet worden of er geen onbedoeld referentiekader gecreëerd

wordt. Antwoordcategorieën en vraagvolgorde kunnen ook een referentiekader beïnvloeden (Segers 1999). Bij het opstellen van de enquête is getracht zoveel mogelijk rekening te houden met het TAP-paradigma.

5.3.2 Respons

In deze paragraaf zal de respons van de enquête besproken worden. Er is voor dit onderzoek gekozen geen steekproef te nemen uit het totale aantal adressen in Zoutkamp maar om alle huishoudens te benaderen. Besloten was om één enquête per particulier huishouden af te nemen. Dit besluit is genomen vanwege het geringe aantal huishoudens in het dorp en het beoogde aantal enquêtes. De keuze voor één enquête per huishouden is gemaakt om uitspraken mogelijk te maken op zowel het individuele niveau als op het niveau van het huishouden. Hierbij wordt ook de aanname gemaakt dat de visserij onderdeel uitmaakt van de ‘way of life’ van het hele gezin, dus dat er iets als “het vissersgezin” zou kunnen bestaan.

In 2006 had Zoutkamp 510 particuliere huishoudens (CBS 2007). Totaal is bij 423 verschillende adressen eenmalig aangebeld, op tijdstippen tussen 12 uur ‘s middags en 8 uur ‘s avonds. Bij 215 huizen bleek niemand thuis, bij 151 huishoudens werd een enquête achtergelaten, 57 mensen weigerden medewerking. Bij 103 huizen die de eerste ronde niet thuis waren is een tweede keer aangebeld. Hiervan was er bij 61 huizen niemand thuis, bij 38 werd een enquête achtergelaten, 4 weigerden medewerking. Op een later tijdstip zijn de enquêtes weer opgehaald en van de 189 uitgezette enquêtes zijn er 184 weer teruggekomen. Een enquête bleek onbruikbaar dus kwam het aantal voor dit onderzoek op 183. Dit aantal kwam dicht bij het streven van 200 enquêtes.

5.3.3 Non-respons

Er wordt onderscheid gemaakt tussen actieve en passieve non-respons (Segers 1999). Onder actieve non-respons vallen degenen die bewust niet meededen met het onderzoek. Passieve non-respons staat voor de mensen die buiten hun eigen wil geen medewerking hebben verleend, bijvoorbeeld de niet-thuis-gevallen (Segers 1999). De passieve non-respons van dit onderzoek komt op 42%. Dit is het totaal aantal niet-thuis-gevallen plus het aantal enquêtes dat niet terug is verkregen ten opzichte van het totaal aantal huizen waarbij is aangebeld. De actieve non-respons komt op 15%, dit is het totale aantal actieve weigeraars ten opzichte van het totale aantal huizen waarbij is aangebeld. De totale respons is derhalve 43%.

Opgeven redenen van de actieve non-respons waren dat de betreffende persoon zich te oud vond om mee te doen, het niet begreep, geen tijd had om de enquête in te vullen, zichzelf geen echte Zoutkamper vond (ondanks dat de persoon er dan op gewezen werd dat dit niet ter zake deed). Maar meestal gaven de weigeraars geen reden op. Het feit dat een aantal oudere mensen hun medewerking weigerden heeft niet geleid tot een onderdekking van de oudere inwoners (zie figuur 5.2). Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat de kans dat een ouder iemand thuis is overdag groter is omdat deze persoon geen baan meer heeft.

Naast een onderscheid tussen actieve en passieve non-respons bestaat er ook een onderscheid tussen totale en partiële non-respons. Bovenstaande alinea gaat de totale non-respons aan. Dit betekent dat er geen enkel informatie bekend is van de onderzoekselementen. Partiële non-respons treedt op wanneer er geen informatie van één of meerdere variabelen bekend is (Segers 1999). Partiële non-respons is opgetreden in sommige enquêtes. Ook is de categorie “weet niet” buiten de analyse gelaten en valt dit onder de partiële non-respons. In de analyses zijn de respondenten waar van partiële non-respons sprake was bij de desbetreffende variabelen buiten de desbetreffende analyse gehouden. Bij het berekenen van de schalen (zie paragraaf 5.4.2) zijn

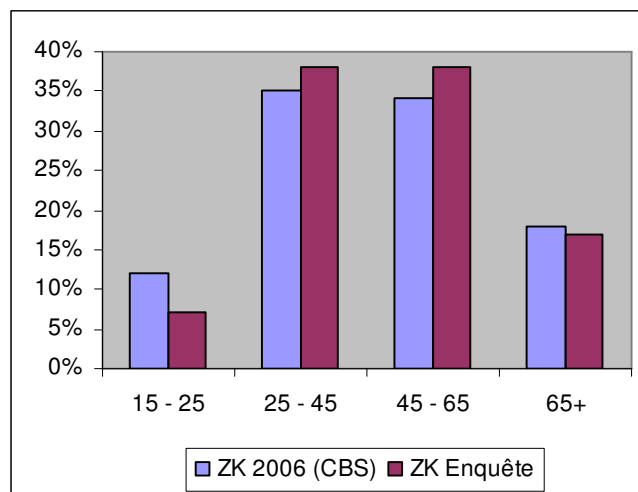
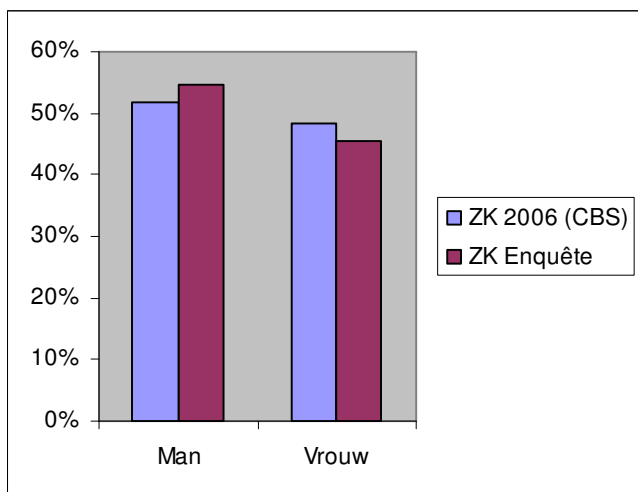

alleen die respondenten meegenomen waarbij minimaal de helft van de stellingen binnen de desbetreffende schaal was ingevuld. Dit heeft tot gevolg dat het aantal onderzoekselementen dat per analyse vergeleken wordt enigszins kan verschillen.

5.3.4 Representativiteit

In het totaal zijn er 183 enquêtes verwerkt in de database. Er is slechts één enquête per huishouden afgegeven. Dit betekent dat er van de 1200 inwoners van Zoutkamp (CBS 2007, inwonersaantal van 2006) 15,3% binnen de respondenten valt. Qua particuliere huishoudens is dit cijfer vanzelfsprekend veel hoger en bedraagt 35,9%. Ruim een derde van alle particuliere huishoudens van Zoutkamp zit dus in de database van dit onderzoek.

Er zijn 83 enquêtes ingevuld door een vrouw en 100 door een man. Het verschil met de verdeling van de geslachten in Zoutkamp, in 2006 (CBS 2007) bedraagt slechts 3% in het voordeel van de mannen (zie figuur 5.1). Wel werd vaker de deur opengedaan door een vrouw, echter bleek dat de vrouw een man de enquête liet invullen.

Figuur 5.1: Verdeling geslachten in Zoutkamp (ZK)

Figuur 5.2: Verdeling leeftijd in Zoutkamp

De representativiteit van de respondenten ten opzichte van de verhouding van de leeftijden van de inwoners van Zoutkamp, verdeeld over vier groepen, is ook behoorlijk te noemen (zie figuur 5.2). Hierbij is de groep 15 jaar en jonger uit de statistieken van het CBS gehaald, omdat deze groep ook buiten de doelgroep van de enquête viel. Wel valt op dat er een ondervertegenwoordiging in de enquête is van mensen uit de jongste leeftijdscategorie en dit tekort verdeeld is over de middelste twee categorieën. Vooral de mensen in de leeftijd van 15 tot 18 jaar zijn nogal eens gevraagd door de enquêteur om de enquête door een ouder te laten invullen.

Het gemiddeld aantal personen per huishouden in Zoutkamp in 2006 bedroeg 2,3 (CBS 2007), in de enquête bedraagt dit 2,7. Er blijken meer grotere huishoudens ondervraagd zijn dan kleinere. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat er bij een groter huishouden een grotere kans is dat er iemand thuis is, bijvoorbeeld om thuis voor de kinderen te zorgen.

5.4 Het groeperen van de onderzoekselementen en variabelen

5.4.1 Het groeperen van inwoners van Zoutkamp

Bij het opstellen van de enquête ten aanzien van de identiteit is getracht rekening te houden met het bovenstaande TAP-paradigma (zie paragraaf 5.3.1). De enquête is verdeeld in vier delen. Het eerste deel bestaat uit vragen omtrent de persoonlijke gegevens van de respondent. Deze gegevens zijn gebruikt om de respondenten in groepen in te kunnen delen. De leeftijd, het geslacht, de grootte van het huishouden en het aantal jaren dat de respondent in Zoutkamp woont zijn gevraagd. Verder zijn drie vragen gesteld om de relatie van de persoon met visserij te bepalen. Twee zijn economisch van aard, namelijk aangaande de baan van de respondent zelf of van iemand van het huishouden van de respondent, de derde was de vraag of een van de ouders van de respondent visser was.

Om te kijken of er verschillen zijn tussen de inwoners van het dorp Zoutkamp is er onderscheid gemaakt tussen de bewoners. Het gaat in dit onderzoek over mogelijke verschillen in 'sense of place', sociale kenmerken van visserij en de waardering van 'identity-markers' tussen mensen die met visserij te maken hebben en de woonduur in Zoutkamp. Het geslacht is ook als onderscheid gebruikt om te kunnen corrigeren. Alle vissers bleken namelijk mannen te zijn. De kenmerken naar aanleiding van welke de bewoners in groepen zijn ingedeeld zijn:

- *Relatieve woonduur*: Dit is het percentage van het leven dat de respondent in Zoutkamp woont. Voor de analyse is relatieve woonduur opgedeeld in vier groepen: minder dan 25%, 25% tot 50%, 50% tot 75% en gelijk of meer dan 75% van het leven woonachtig in Zoutkamp.
- *Baan van de respondent*: Werkt of heeft de respondent in de visserij gewerkt? Baan van de respondent is in drie groepen verdeeld:
  - Respondent werkt in de visserij, of heeft in de visserij gewerkt.
  - Respondent heeft een aan visserijgerelateerde baan, of heeft een visserijgerelateerde baan gehad.
  - Respondent heeft geen visserijgerelateerde baan (gehad).Personen die ooit in de visserij gewerkt hebben, echter nu een andere baan hebben, zijn in de eerste groep geplaatst, aangezien visserij als 'way of life' gezien wordt (zie paragraaf 3.1 en 3.2).
- *Baan van iemand van het huishouden van de respondent*: Naast de baan van de respondent zelf geldt voor deze groep ook de baan van iemand binnen het huishouden. Indeling in de groepen geschied verder hetzelfde als baan van de respondent.
- *Ouder met een baan in de visserij*: Bestaat uit twee groepen, mensen van wie een ouder in de visserij werkt of gewerkt heeft en mensen bij wie dit niet het geval is.
- *Geslacht*: vooral gebruikt om te kijken of het een interveniërende groep is, in combinatie met de baan van de respondent.

Deze groepen zijn de afhankelijke nominale variabelen in het onderzoek en er zal gekeken worden of het kenmerk naar aanleiding van welke ze zijn ingedeeld bepalend is voor de 'sense of place', sociale kenmerken van visserij en de waardering van 'identity-markers'. Deze laatste drie variabelen zullen respectievelijk in de volgende drie paragrafen besproken worden.

5.4.2 'Sense of place'

Om de 'sense of place' te meten is een vragenstel gebruikt welke afkomstig is uit een onderzoek door Jorgensen en Stedman (2001). Zij stellen een verdeling voor van het begrip 'sense of place' in drie variabelen: plaatsidentiteit, plaatsverbondenheid en plaatsafhankelijkheid (zie paragraaf 2.3). Elke van de drie variabelen wordt gemeten aan de hand van vier stellingen (zie tabel 5.1) waarop de respondent op een vijfpunts Likertschaal (zie tekstbox 5.1) kon kiezen of hij of zij het met de stelling helemaal oneens, een beetje oneens, niet mee oneens noch mee eens, een beetje mee eens, helemaal mee eens is. Deze schaal wordt gebruikt om attituden te meten. Verder is er een categorie "geen idee" toegevoegd om mensen die

de vraag niet begrepen of deze niet wilden of konden beantwoorden tegemoet te komen en zo meetfouten te voorkomen. Over de antwoorden op de vier vragen per variabele is een gemiddelde per respondent uitgerekend, welke de waarde van de variabele vertegenwoordigt. Hierbij zijn de antwoorden van de negatieve vragen zijn gespiegeld, om statistische bewerkingen mogelijk te maken. Door de scores op meerdere vragen samen te voegen wordt een schaal gemaakt (Segers 1999).

Tekstbox 5.1: De Likert-schaal en haar analyse

De Likert-schaal werd ontwikkeld door Rensis Likert (1932) en heeft als doel het meten van houdingen van respondenten (Göb et al. 2007). De respondent wordt gevraagd in hoeverre hij/zij het eens of oneens is met een bepaalde stelling. Worden vijf of zeven categorieën gegeven van helemaal mee oneens tot helemaal mee eens. In het midden is een optie "neutraal".

De Likert-schaal is eigenlijk van een ordinaal meetniveau (Segers 1999). Dit betekent dat de waarden van de schaal een rangorde zijn en geen sprake van een relatie van vaste afstand (intervalschaal). In veel studies worden de uitkomsten van de Likert-schaal echter geanalyseerd met methoden voor een intervalschaal (Göb 2007), vanwege de toepasbaarheid van deze methoden. In dit onderzoek zijn de uitkomsten van de attituden ook als intervalschaal geanalyseerd.

Tekstbox 5.2: Cronbach's Alpha

Voor het meten van complexe begrippen (zoals bijvoorbeeld "sense of place") zijn vaak meerdere vragen nodig, welke tot een schaal worden samengevoegd. Om de betrouwbaarheid van deze schalen te meten ontwikkelde Cronbach in 1951 een test voor de interne consistentie van deze vragen (Korzilius 2000, Segers 1999). "*De Cronbach's Alpha kan men ook opvatten als de gemiddelde betrouwbaarheid van alle split-half-tests die er bij de betreffende itemreeks mogelijk zijn*" (Segers 1999, 213). Nagegaan wordt of de vragen hetzelfde concept meten.

De Cronbach's Alpha kan waarden tussen de 1 en min oneindig hebben. Een vuistregel is dat waarden boven de 0,7 voldoende is en dat waarden boven de 0,8 een goede betrouwbaarheid betekenen (Korzilius 2000). In sommige onderzoeken wordt een waarde vanaf 0,6 al als voldoende gezien, echter praten we dan wel over een zwakke schaal.

Verder is van de drie schalen de betrouwbaarheid getest door middel van het berekenen van de Cronbach's Alpha (zie tekstbox 5.2). Een vuistregel van de Cronbach's Alpha is dat een waarde van minimaal 0,7 voldoende is en een waarde van 0,8 of meer een goede betrouwbaarheid van de schaal betekent, van 0,6 tot 0,7 dient de schaal als zwak bestempeld te worden (Korzilius 2000). Plaatsidentiteit en plaatsafhankelijkheid hebben een alpha-waarde van ongeveer 0,7 (zie tabel 5.1) en zijn dus voldoende betrouwbaar. Weglaten van een van de vier vragen zou de schaal niet sterker maken. De indeling is dus zo gelaten. Een mogelijke reden van de lagere betrouwbaarheid zou de negatieve vraagstelling kunnen zijn van twee vragen van beide schalen. Plaatsverbondenheid is een sterke schaal, deze heeft een Cronbach's Alpha van bijna 0,9. 'Sense of place' is in de analyse ook als aparte variabele gebruikt, als gemiddelde van alle twaalf de vragen. De Cronbach's Alpha hiervan is 0,875 (zie tabel 5.1) en dus kan deze schaal als zeer betrouwbaar bestempeld worden. Deze vragen meten dus duidelijk hetzelfde concept.

Tabel 5.1: De schalen van 'sense of place'

Schaal	Stelling
Plaatsidentiteit	Zoutkamp is een onderdeel van mijzelf.
	Zoutkamp zegt weinig over wie ik ben.
Cronbach's $\alpha = 0,696$	Ik heb het gevoel dat ik echt mezelf kan zijn in Zoutkamp.
	Zoutkamp staat voor de persoon die ik ben.
Plaatsverbondenheid	Ik voel me op mijn gemak (relaxt) in Zoutkamp.
	Ik voel mij het gelukkigst als ik in Zoutkamp ben.
Cronbach's $\alpha = 0,838$	Zoutkamp is mijn meest favoriete plek om te zijn.
	Ik mis Zoutkamp oprecht als ik lang van huis ben.
Plaatsafhankelijkheid	Zoutkamp is de beste plek om die dingen te doen die ik het leukst vind.
	Om de dingen te doen waar ik het meest van geniet, is er geen plek vergelijkbaar met Zoutkamp.
Cronbach's $\alpha = 0,701$	Zoutkamp is geen goede plek om de dingen te doen die ik het liefst doe.
	Wat mij betreft zijn er betere plekken om te zijn dan Zoutkamp.

(bron: Jorgensen & Stedman 2000, tabel 1, 241)

5.4.3 Sociale kenmerken van visserij

In paragraaf 3.2 is een aantal sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap gepresenteerd. Deze sociaal-culturele kenmerken zijn getest met een aantal stellingen. Een overzicht is te vinden in tabel 5.2. Ook hierop konden de respondenten hun mening geven op een vijfpunts Likertschaal, met daarbij de optie "geen mening".

Voor de schalen is opnieuw de betrouwbaarheid berekend door middel van de Cronbach's Alpha (zie tabel 5.2). De schaal trots blijkt voldoende sterk, gemeenschap blijkt een sterke schaal. Relatiezee en gemeenschap moeten als zwakke schalen bestempeld worden vanwege de lage score op de Cronbach's Alpha. Hiermee zal in de conclusies rekening gehouden worden. Zeer stellige conclusies zijn problematisch omdat (naar aanleiding van de statistiek) de vragen slechts ten dele hetzelfde concept meten.

Tabel 5.2: Schalen van sociaal-culturele kenmerken van visserij

Schaal	Stelling:
Relatie met de zee (Relatiezee*) Cronbach's $\alpha = 0,630$	Ik voel me aangetrokken tot de zee.
	Ik heb veel kennis van de getijden.
	Ik ben mij altijd bewust wat voor weer het de komende dagen wordt.
Trots Cronbach's $\alpha = 0,735$	Ik heb veel respect voor de vissers.
	Ik zie de vissers als helden.
	Het lot van de vissers gaat mij zeer aan.
	Ik ben er trots op Zoutkamper te zijn.
Gemeenschapsgevoel (Gemeenschap*) Cronbach's $\alpha = 0,605$	Ik maak onderdeel uit van een vissersgemeenschap.
	Deze gemeenschap zou niet zonder visserij kunnen.
	Ik voel mij zeer betrokken bij de ontwikkelingen binnen Zoutkamp.
	Ik neem actief deel aan de ontwikkelingen binnen Zoutkamp.
Religie Cronbach's $\alpha = 0,829$	Ik voel me anders dan de mensen uit de omringende dorpen.
	Ik ben een religieus persoon.
Bijgelovig	Ik ga vrijwel iedere zondag naar de kerk.
	Ik ben bijgelovig.
Opvolging	Ik zie mijn kinderen graag in mijn voetsporen treden.
Gezin	Het gezin is de hoeksteen van de samenleving.

* De verkorte naam van de schaal zoals deze verder gevoerd zal worden in verband met de opmaak van figuren.

De vraag van bijgelovig was vanuit de theorie bedoeld binnen de schaal van religie, echter de betrouwbaarheidstest wees uit dat dan de schaal erg slecht zou zijn (Cronbach's Alpha = 0,447) en de vraag dus iets anders meet dan de vragen over religie. Bijgelovig zal daarom apart geanalyseerd worden. Ditzelfde geldt voor opvolging en gezin, die vanuit de theorie samen bedoeld waren als schaal. Echter dit bleek zeer onbetrouwbaar (Cronbach's Alpha = -0,085).

5.4.4 'Identity-markers' van Zoutkamp

Het vierde deel van de enquête bestond uit het voorleggen van een 43-tal kenmerken van Zoutkamp, met de stelling "als ik aan Zoutkamp denk, denk ik aan:". De respondenten konden ook op deze stelling antwoorden in hoeverre ze het er mee eens waren op een vijfpunts Likertschaal, met de optie "geen idee". Vanuit de theorie leek het problematisch om schalen aan te maken. Daarom is er een factoranalyse uitgevoerd. Hieruit bleek dat de uitkomsten niet wijzen op de aanwezigheid van meerdere schalen. Er was namelijk maar één overheersende factor (zie bijlage 2). Er zijn dus geen clusters van kenmerken aanwezig. De factor die deze kenmerken lijkt te binden lijkt te zijn dat ze in Zoutkamp aanwezig zijn. Er lijkt statistisch geen basis voor een onderscheid in kenmerken die met visserij te maken hebben en kenmerken waarbij dit niet het geval is.

5.5 Analysetechnieken

De gegevens van de enquête zijn geanalyseerd met het computerprogramma SPSS 15.0. De grafieken zijn gemaakt in het spreadsheetprogramma Excel. In de analyse zijn de gemiddelden per groep met elkaar vergeleken om te kijken of ze significant van elkaar verschillen. Hiervoor is een variantie-analyse gedaan door middel van een GLM (General Linear Model) test. Hiermee kunnen één of meerdere groepen met een nominale indeling getest worden op verschillen van één (univariaat) of meerdere (multivariaat) variabelen van een interval/ratio meetniveau. De hypothese wordt getest dat de gemiddelden binnen de groepen gelijk zijn en of de variabelen

onafhankelijk van de groepen zijn. Deze test kan opgevolgd worden door een post-hoc test (in dit verslag is de Bonferroni post-hoc test gebruikt) om te kijken waar de verschillen binnen de groepen zijn. Er is getest met een significantieniveau van 0,05.

Om de verschillen zichtbaar te maken en de richting aan te geven (uit een GLM-toets komt alleen maar het antwoord dat er een verschil in gemiddelde bestaat), zijn de uitkomsten opgevolgd met een grafieken waarin de gemiddelden per groep weergegeven zijn. Hierin valt af te lezen waar hoe groot het gemiddelde per groep respondenten zijn.

Hoofdstuk 6: Resultaten

6.1 Inleiding

Het zesde hoofdstuk van deze thesis is gewijd aan de resultaten van het onderzoek. De statistisch uitkomsten naar aanleiding van de database die is ontstaan na het digitaliseren van de uitkomsten van de enquête zullen gepresenteerd worden. Het hoofdstuk bestaat uit drie delen, welke corresponderen met de deelvragen van het onderzoek (zie paragraaf 1.4). Hierin zullen verschillende bevolkingsgroepen met elkaar vergeleken worden om te kijken of ze verschillen.

Paragraaf 6.2 behandelt de uitkomsten van de stellingen voorgelegd aan de bewoners van Zoutkamp, naar aanleiding van het begrip 'sense of place'. De basis wordt gelegd om tot beantwoording te komen van de eerste deelvraag: Wat is de 'sense of place' van de inwoners van Zoutkamp, onderverdeeld in plaatsidentiteit, plaatsverbondenheid en plaatsafhankelijkheid?

In hoeverre de respondenten voldoen aan de sociaal-culturele kenmerken van een vissersbevolking, komt aan bod in paragraaf 6.3. De deelvraag die hierop van toepassing is, luidt: Welke zijn kenmerken van een visserbevolking en in hoeverre voldoen de inwoners van Zoutkamp hieraan? Het gaat hier specifiek om het tweede gedeelte van de vraag, het eerst gedeelte is beantwoord in paragraaf 4.2.

Welke 'identity-markers' belangrijk zijn voor de inwoners van Zoutkamp staat in de laatste paragraaf (6.4). De bijbehorende deelvraag is: Welke 'identity-markers' zijn tegenwoordig belangrijk bij de plaatsidentiteit van Zoutkamp en in hoeverre maken deze onderdeel uit van de betekenis die de bewoners aan Zoutkamp geven?

6.2 'Sense of place'

6.2.1 Inleiding

In de enquête is aan de respondenten een twaalfstal stellingen voorgelegd ten einde te meten wat hun gevoel ten aanzien van de plek Zoutkamp is ('sense of place'). Hiervoor is het onderzoek van Jorgensen en Stedman (2001) gebruikt, dat het begrip 'sense of place' verdeelt in een identiteits-, een verbondenheids- en een afhankelijkheidsaspect (zie paragraaf 2.3). In deze paragraaf zullen de resultaten van dit deel van het onderzoek gepresenteerd worden om zo de tweede deelvraag te kunnen beantwoorden: "Wat is de 'sense of place' bij de bewoners van Zoutkamp? Hierbij zal gekeken worden wat de rol is van visserij in de 'sense of place'.

In deze paragraaf (6.2) zullen eerst de algemene uitkomsten van de twaalf stellingen voor alle 183 respondenten besproken worden (paragraaf 6.2.2). Daarna volgen drie paragrafen waarin delen van de respondenten met elkaar vergeleken worden. In totaal zullen de respondenten vijf keer opgedeeld worden in groepen, welke besproken worden in paragraaf 5.4.1. Om te kijken wat de invloed van visserij is op de 'sense of place' van de bewoners van Zoutkamp bleek het noodzakelijk te corrigeren voor de relatieve woonduur van de respondent en het geslacht van de respondent, omdat deze kenmerken bepalende zijn voor de 'sense of place'.

6.2.2 De ‘sense of place’ van alle respondenten

Over de hele linie scoren de bewoners van Zoutkamp bovengemiddeld op een schaal van 1 tot en met 5 (gemiddeld meer dan drie) op alle onderdelen van ‘sense of place’ (zie tabel 6.1). De scores zijn vergelijkbaar met de uitkomsten van het onderzoek van Jorgensen en Stedman (2001). In een onderzoek naar de ‘sense of place’ van eigenaren van een huis aan een meer kwamen zij ook tot de hoogste scores op plaatsverbondenheid, daarna plaatsidentiteit als laatste plaatsafhankelijkheid. De lagere scores op de negatieve vragen zijn hier ook terug te vinden. Met deze stelling dat de respondent zich op zijn/haar gemak voelt in Zoutkamp was men het zeer eens (gemiddeld 4,68). De laagste score werd gehaald op de stelling dat Zoutkamp weinig zegt over wie je bent, waarbij de waarden zoals die ingevuld in de enquête omgedraaid zijn omdat het hier een negatieve vraag betreft. De lage score op deze vraag kan ook deels te maken hebben met het feit dat de respondenten de vraag verkeerd hebben opgevat, door positief te antwoorden op een negatieve vraag, waar een negatief antwoord bedoeld was.

Tabel 6.1: De gemiddelde scores van alle respondenten per vraag en schaal van ‘sense of place’

	N	Gemiddelde	Std. Deviatie
Zoutkamp is een onderdeel van mijzelf.	168	4,04	1,19
Zoutkamp zegt weinig over wie ik ben.*	168	2,52	1,43
Ik heb echt het gevoel dat ik mezelf kan zijn in Zoutkamp.	172	4,36	1,11
Zoutkamp staat voor de persoon die ik ben	167	3,27	1,43
Plaatsidentiteit (identity)	179	3,55	1,00
Ik voel me op mijn gemak (relaxt) in Zoutkamp.	178	4,68	0,74
Ik voel mij het gelukkigst als ik in Zoutkamp ben.	175	3,77	1,22
Zoutkamp is mijn meest favoriete plek om te zijn.	178	3,72	1,27
Ik mis Zoutkamp oprecht als ik lang van huis ben.	175	3,58	1,40
Plaatsverbondenheid (attach)	180	3,94	0,97
Zoutkamp is de beste plek om die dingen te doen die ik het leukst vind.	173	3,25	1,33
Om die dingen te doen waar ik het meest van geniet, is er geen plek vergelijkbaar met Zoutkamp.	174	2,82	1,36
Zoutkamp is geen goede plek om die dingen te doen die ik het leukst vind.*	175	3,46	1,35
Wat mij betreft zijn er betere plekken om te zijn dan Zoutkamp.*	170	3,06	1,36
Plaatsafhankelijkheid (depend)	177	3,13	0,98
‘Sense of place’	181	3,55	0,86

* De scores zijn gehercodeerd omdat de vraag negatief gesteld is, hierbij heeft de hoogste score de laagste waarde gekregen en vice versa.

De affectieve band (plaatsverbondenheid) van de bewoners met Zoutkamp is het grootst (3,94), daarna komt de cognitieve band (plaatsidentiteit) en als laatste de conatieve band (plaatsafhankelijkheid). Hernandez et al. (2007) stelden dat bij een ingrijpende verandering van een plek de affectieve band op korte termijn verandert, terwijl de nieuwe plek pas na verloop van tijd een andere identiteit krijgt (zie paragraaf 2.4). De plaatsverbondenheid en de plaatsidentiteit zijn vergelijkbaar in dit onderzoek, dus de veranderingen in het dorp Zoutkamp zijn inmiddels

onderdeel van de nieuwe identiteit. Dit is natuurlijk niet erg vreemd aangezien deze ingrijpende verandering 30 tot 40 jaar geleden hebben plaatsgevonden.

6.2.3 De invloed van relatieve woonduur op ‘sense of place’

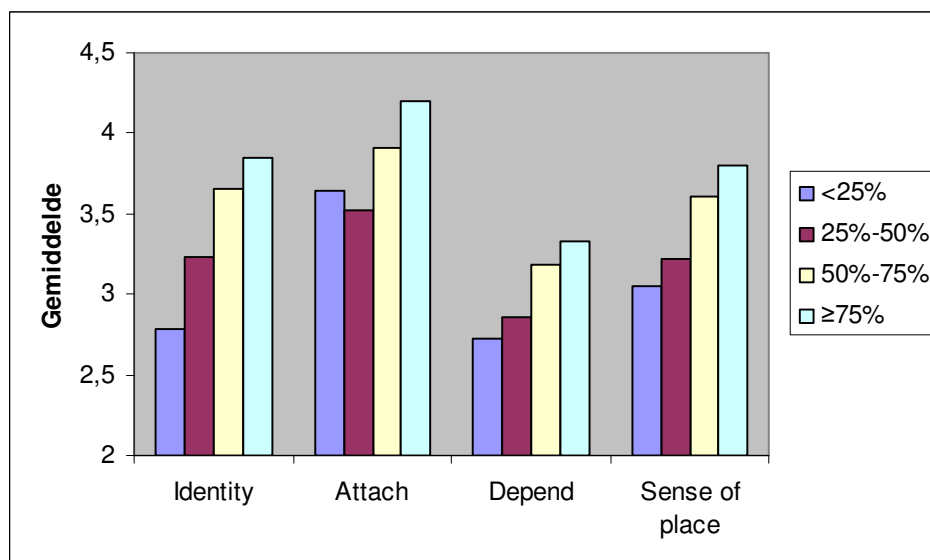
Voordat gekeken kan worden naar de rol van visserij in de ‘sense of place’ is voor de inwoners van Zoutkamp, is het van belang vast te stellen of er tussenkomende variabelen zijn waarvoor gecorrigeerd moet worden. Logischerwijs valt te verwachten dat als iemand langer op een bepaalde plek woont, diegene ook een sterkere band met die plek ontwikkelt. Dit wordt door de theorie over ‘sense of place’ en “place-attachment” ondersteunt (zie o.a. Jorgensen & Stedman 2001, Hernandez et al. 2007, Williams & Vaske 2003). Verder wordt hier gesteld dat het een verschil maakt of iemand geboren en getogen Zoutkamper is, ten opzichte van het absolute aantal jaren dat iemand in Zoutkamp woont. Daarom wordt als kenmerk voor groepsindeling de relatieve woonduur in Zoutkamp gebruikt, verdeeld over vier groepen.

Op multivariaat niveau, dus voor alle drie de schalen van ‘sense of place’: plaatsidentiteit, plaatsverbondenheid en plaatsafhankelijkheid samen blijkt een duidelijke significante afhankelijkheid ($F(9,513) = 3,742, p < 0,001$) van relatieve woonduur. Dit betekent dat relatieve woonduur bepalend is voor de ‘sense of place’ van de inwoners van Zoutkamp.

Op univariaat niveau, dus voor de drie bovenstaande schalen apart met de schaal ‘sense of place’ (het gemiddelde van alle stellingen) blijken er ook significante verschillen, binnen alle schalen (identity: $F(3) = 10,179, p < 0,001$, attach: $F(3) = 5,655, p = 0,001$, depend: $F(3) = 3,719, p = 0,013$, ‘sense of place’: $F(3) = 8,009, p < 0,001$) significant te verschillen tussen de groepen van relatieve woonduur.

De richting van het verschil is, zoals verwacht werd, dat hoe langer mensen in Zoutkamp wonen (relatief), hoe hoger de ‘sense of place’. Oftewel hoe meer ze zich identificeren met de plek en hoe groter de verbondenheid en de afhankelijkheid (zie figuur 6.1).

De univariate GLM tests van invloed van relatieve woonduur op ‘sense of place’ zijn opgevolgd voor een Bonferroni post hoc test. Hiermee wordt gekeken waar de verschillen binnen de groepen, per variabele zitten. Voor alle schalen, met uitzondering van de verbondenheid (attach), blijken de mensen die minder dan 25% van hun leven in Zoutkamp wonen significant lager te scoren dan de mensen die minimaal 75% van hun leven in Zoutkamp woonachtig zijn. Bij de verbondenheid verschilt de 25%-50% categorie significant van de $\geq 75%$ categorie. Wat ook blijkt is dat de twee categorieën van mensen die relatief het langst in Zoutkamp wonen weinig van elkaar verschillen. Deze twee categorieën zijn samengevoegd bij de analyse van de invloed van de visserij op ‘sense of place’ in paragraaf 6.2.5.

Figuur 6.1: Gemiddelde scores van de respondenten, ingedeeld naar relatieve woonduur in Zoutkamp, op de schalen van ‘sense of place’

6.2.4 De invloed van geslacht op ‘sense of place’

Voorafgaand aan de analyses op de invloed van visserij, is eerst onderzocht of het geslacht van de respondent van invloed is op de scores op ‘sense of place’. Dit is noodzakelijk omdat iedereen die aangaf visser te zijn (geweest) van het mannelijke geslacht was. Dit is op zich niet zo opvallend omdat de visserij nu eenmaal voornamelijk door mannen wordt beoefend (zie paragraaf 3.2). Om een schijnsamenhang naar aanleiding van geslacht te voorkomen, zal in nu onderzocht worden of er verschil tussen de geslachten is in ‘sense of place’.

Uit de multivariate GLM toets blijkt dat er wel degelijk verschillen zijn tussen de geslachten op de variabelen ($F(3,171) = 12,409$, $p < 0,001$). Uit de univariate GLM tests blijken mannen en vrouwen op alle vier de schalen significant te verschillen (identity: $F(1) = 25,831$, $p < 0,001$, attach: $F(1) = 18,533$, $p < 0,001$, depend: $F(1) = 20,087$, $p < 0,001$, ‘sense of place’: $F(1) = 25,930$, $p < 0,001$). Vrouwen en mannen hebben dus een andere ‘sense of place’ en verschillen op alle drie de variabelen van ‘sense of place’. De richting van het verschil is dat mannen hoger scoren dan vrouwen op alle variabelen (zie figuur 6.2). In de analyse van de invloed van visserij dient hier voor gecorrigeerd te worden.

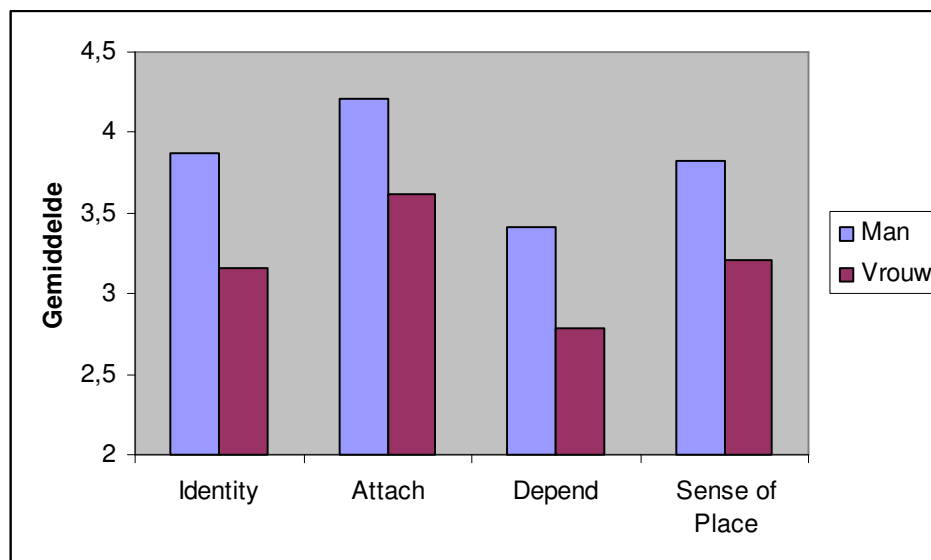
6.2.5 De invloed van visserij op ‘sense of place’

6.2.5.1 Inleiding

In de paragrafen 6.2.3 en 6.2.4 is bevonden dat de relatieve woonduur en het geslacht van de respondent significant bepalend zijn voor de ‘sense of place’. Dit betekent dat wanneer gekeken wordt naar de invloed van de visserij op ‘sense of place’ rekening gehouden moet worden met deze interveniërende factoren. In deze paragraaf zal de vraag of visserij invloed heeft op de ‘sense of place’ beantwoord worden, gecorrigeerd voor relatieve woonduur en geslacht. Hiervoor zal de invloed van visserij op drie verschillende manieren getest worden, namelijk naar aanleiding van de baan van de respondent (paragraaf 6.2.5.2), de baan van iemand binnen het

huishouden van de respondent (paragraaf 6.2.5.3) en het feit of een van de ouders van de respondent visser is of was (paragraaf 6.2.5.4).

Figuur 6.2: Gemiddelde scores van de respondenten, ingedeeld naar geslacht, op de schalen van 'sense of place'

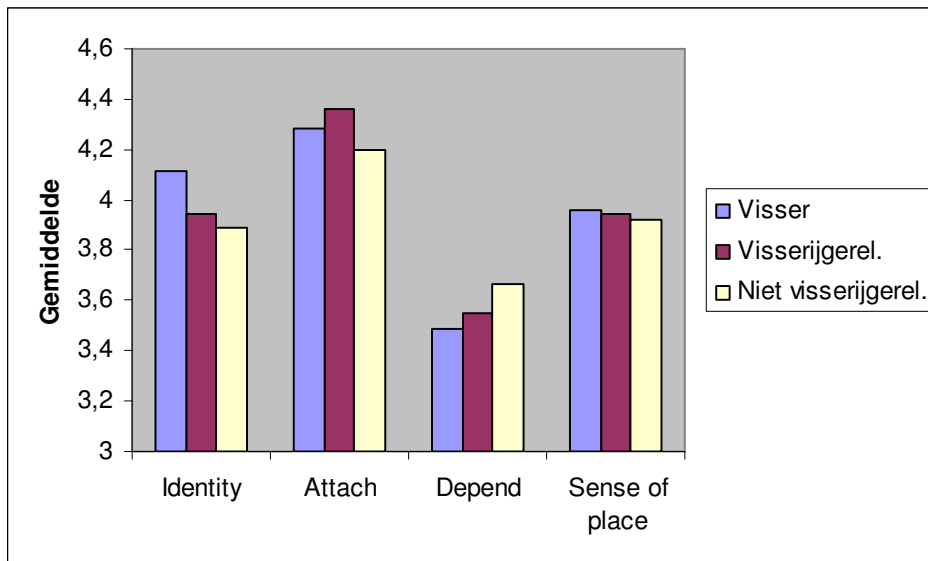
6.2.5.2 Vissers en ex-vissers

Beïnvloed het feit dat iemand in de visserij werkt of gewerkt heeft de 'sense of place'? Om bovenstaande vraag te beantwoorden zijn alleen die respondenten geselecteerd die man zijn en minimaal 50% van hun leven in Zoutkamp wonen. Omdat de twee hoogste groepen van relatieve woonduur nauwelijks van elkaar verschillen zijn deze samengevoegd (zie paragraaf 6.2.1). Ook wordt zo het aantal respondenten in de groep groter. Dit om te corrigeren voor de invloeden van relatieve woonduur en geslacht. De vissers zijn namelijk allemaal mannen die voornamelijk een het grootste gedeelte van hun leven in Zoutkamp wonen. Het nadeel van deze selectie is wel dat er slechts een kleine groep onderzoekselementen geselecteerd is, namelijk 79 van de 183. Deze 79 respondenten zijn ingedeeld in drie groepen, te weten mensen die een baan in de visserij hebben of gehad hebben (N = 37), een visserijgerelateerde baan hebben of gehad hebben (N = 24) en mensen bij wie dit niet het geval is (N = 18).

Uit de multivariate GLM test blijkt geen invloed van een baan in de visserij (gehad) hebben of een visserijgerelateerde baan op de 'sense of place' van de inwoners van Zoutkamp ($F(6, 146) = 1,306, p = 0,258$). Ook blijken er geen verschillen uit de univariate GLM testen (identity: $F(2) = 0,642, p = 0,529$, attach: $F(2) = 0,184, p = 0,832$, depend: $F(2) = 0,299, p = 0,742$, 'sense of place': $F(2) = 0,025, p = 0,975$). Dit betekent dat 'sense of place' onafhankelijk is van het (gehad) hebben van een baan in de visserij.

Figuur 6.3 geeft de gemiddelden van 'sense of place' weer naar aanleiding van het werk van de respondent. Hieruit blijkt wel dat de vissers en ex-vissers enigszins hoger scoren op plaatsidentiteit en enigszins lager op plaatsafhankelijkheid. Echter dit verschil is dus verre van significant. Hiermee blijkt de verwachting dat vissers minder afhankelijk zouden zijn van de plek Zoutkamp, omdat hier geen haven en geen zee meer is, niet juist.

Figuur 6.3: Gemiddelde scores van alle mannen die minimaal 50% van hun leven in Zoutkamp wonen, ingedeeld naar hun huidige baan of baan in het verleden, op de schalen van ‘sense of place’

6.2.5.3 Visser en ex-visser binnen het huishouden

Naast of iemand een baan (gehad) heeft die met visserij te maken zijn de respondenten ook ingedeeld naar aanleiding van het feit of iemand in het huishouden een baan (gehad) heeft in de visserij (zie paragraaf 5.4.1). Het voordeel van deze groepsindeling is dat er dan geen onderscheid is tussen mannen en vrouwen, omdat zo ook de vrouwen in de groep die met visserij te maken heeft terecht komen. De uitspaken kunnen op het niveau van het huishouden gedaan worden. Wel zijn alleen die respondenten meegenomen die minstens hun halve leven in Zoutkamp gewoond hebben, om een schijnsamenhang tussen visserij en ‘sense of place’ te voorkomen.

Tussen de drie groepen:

- huishoudens waarvan iemand in de visserij werkt of heeft gewerkt (N = 48)
- huishoudens waarvan iemand een visserijgerelateerde baan heeft of heeft gehad (N = 41)
- huishoudens bij dit niet het geval is (N = 31)

is er geen significant verschil bij een multivariate GLM test op plaatsidentiteit, plaatsverbondenheid en plaatsafhankelijkheid ($F(6, 228) = 1,599, p = 0,148$). Dit betekent dat voor het overkoepelende concept ‘sense of place’ geen bepalende rol is weggelegd voor het feit dat iemand binnen het huishouden met visserij te maken heeft.

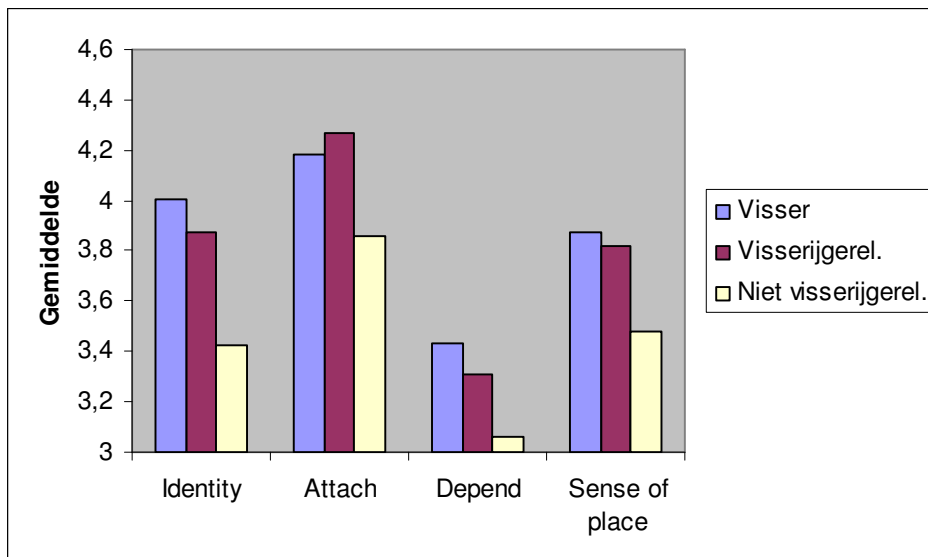
Ook is er tevens per schaal van ‘sense of place’ gekeken naar een mogelijke significante rol van huishoudens met vissers. Deze blijkt er te zijn voor plaatsidentiteit, uit de univariate GLM test van identity (plaatsidentiteit) komt een p-waarde van minder dan 0,05 ($F(2) = 4,192, p = 0,017$). De plaatsidentiteit van huishoudens met een visser is significant ($p = 0,016$ in de Bonferroni post hoc test) groter (zie figuur 6.4) dan huishoudens zonder iemand die een visserijgerelateerde baan heeft of had. Huishoudens waarbinnen iemand een visserijgerelateerde baan heeft of had verschillen ook sterk ($p = 0,107$ in de Bonferroni post hoc test) van niet visserijgerelateerde huishoudens echter dit verschil is niet significant.

Binnen de andere variabelen van 'sense of place', te weten plaatsverbondenheid (attach), plaatsafhankelijkheid (depend) en 'sense of place', zijn de verschillen niet significant voor de huishoudens (attach: $F(2) = 2,029$, $p = 0,136$, depend: $F(2) = 1,474$, $p = 0,233$, 'sense of place': $F(2) = 2,748$, $p = 0,068$). Hieruit blijkt dat er wel verschillen zijn, echter deze zijn niet significant. Vooral al de vragen (van identiteit, verbondenheid en afhankelijkheid) samen, de variabele 'sense of place', wordt erg verschillend beantwoord door de groepen, waarbij de visserij een positieve richting geeft (zie figuur 6.4).

Opvallend is dat de huishoudens met (ex-)vissers en (ex-)visserijgerelateerden ongeveer gelijke scores halen op de schalen van 'sense of place' (zie figuur 6.4). Deze scores zijn ook nog een stuk groter vergeleken met huishoudens waarbinnen niemand een baan heeft (gehad) die met visserij te maken heeft. Daarom zijn deze twee groepen samengevoegd tot één groep van huishoudens met iemand met een baan die met visserij te maken heeft en is 'sense of place' getoetst op mogelijke afhankelijkheid van deze twee groepen. Op multivariaat niveau blijkt er een significant verschil te bestaan: $F(3, 114) = 2,872$, $p = 0,039$. Univariaat is er vanzelfsprekend ook een significant verschil op plaatsidentiteit ($F(1) = 7,953$, $p = 0,006$) echter er is ook een significant verschil voor alle stellingen van 'sense of place' samen ($F(1) = 5,424$, $p = 0,022$). Plaatsverbondenheid is net niet significant verschillend tussen de twee groepen ($F(1) = 3,889$, $p = 0,051$) en plaatsafhankelijkheid is niet significant ($F(1) = 2,559$, $p = 0,112$).

Hieruit kan worden geconcludeerd dat de 'sense of place' groter is voor huishoudens met iemand die voor zijn werk afhankelijk is of geweest is van de visserij. Plaatsidentiteit is binnen de 'sense of place' het meest bepalend voor dit verschil.

Figuur 6.4: Gemiddelde scores van alle respondenten die minimaal de helft van hun leven in Zoutkamp wonen, ingedeeld naar aanleiding van de huidige baan of baan in het verleden van iemand binnen hun huishouden, op de schalen van 'sense of place'

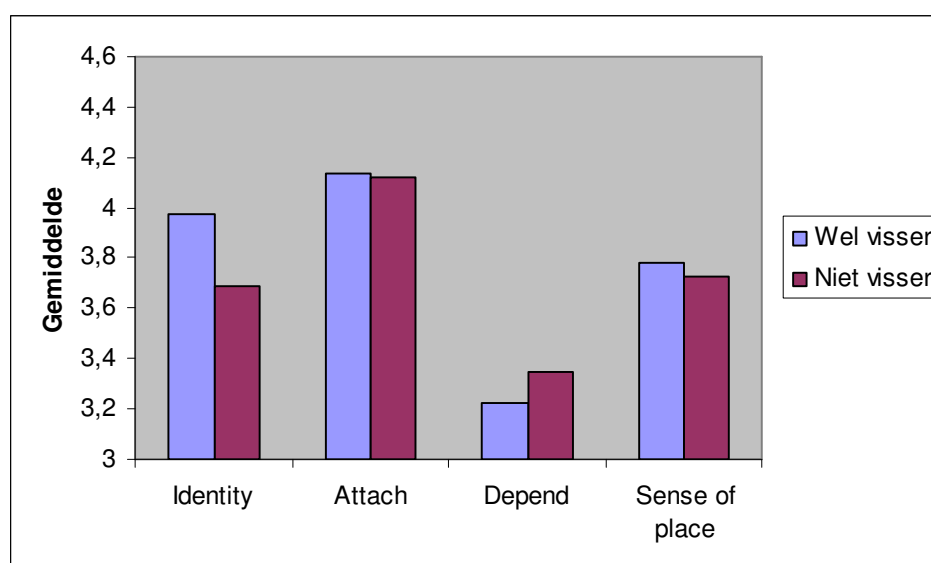
6.2.5.4 Een visser als ouder

Hebben kinderen van vissers een andere 'sense of place'? Om dit te testen is gecorrigeerd voor relatieve woonduur in Zoutkamp (minimaal 50%). De bewoners die minimaal 50% van hun leven

in Zoutkamp wonen worden dus in tweeën gedeeld, mensen van wie een ouder visser was ($N = 50$) en mensen bij wie dit niet het geval is ($N = 71$).

Uit de multivariate GLM test blijkt dat de drie variabelen van 'sense of place' marginaal significant afhankelijk zijn van het feit dat de vader of moeder visser is of was ($F(3, 114) = 2,609$, $p = 0,055$). Tussen de groepen is dus geen significant verschil, het verschil echter wel erg groot. Per schaal van 'sense of place' (univariaat) zijn er ook geen significante verschillen tussen de groepen, al is er wel een groot verschil bij plaatsidentiteit (identity: $F(1) = 2,890$, $p = 0,092$), de andere drie variabelen genereren veel minder grote verschillen (attach: $F(1) = 0,015$, $p = 0,904$, depend: $F(1) = 0,479$, $p = 0,490$, 'sense of place': $F(1) = 0,117$, $p = 0,733$). Figuur 6.5 geeft de richting aan van de gemeten verschillen.

Figuur 6.5: Gemiddelde scores van alle respondenten die minimaal 50% van hun leven in Zoutkamp wonen, ingedeeld naar aanleiding van het feit of een van de visser is of was, op de schalen van 'sense of place'

6.3 Sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap

6.3.1 Inleiding

In paragraaf 6.3 zullen de verschillende groepen respondenten getest worden op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap zoals deze naar aanleiding van het onderzoek van McGoodwin (2001) bepaald zijn. Er zijn zeven kenmerken onderzocht. Vier (relatiezee, trots, gemeenschap en religie) zijn samengesteld uit meerdere stellingen, drie (bijgelovig, opvolging en gezin) zijn losse stellingen. Gekeken zal worden of deze kenmerken afhankelijk zijn van relatieve woonduur en/of visserij en, indien er verschillen zijn, wat de richting van het verschil is. Het is de vraag in hoeverre de kenmerken van een vissersgemeenschap gelden voor alle inwoners.

Als eerst zal de invloed van relatieve woonduur op de sociaal-culturele kenmerken besproken worden (paragraaf 6.3.2). Anders dan in paragraaf 6.2 zal het geslacht van de respondent buiten beschouwing worden gelaten omdat in de analyse van de invloed van de visserij op de sociaal-

culturele kenmerken van een vissersgemeenschap (zie paragraaf 6.3.3) de groep op basis van de baan van de respondent buiten beschouwing is gelaten. De resultaten wezen namelijk uit dat de uitkomsten vergelijkbaar waren met de groep ingedeeld naar aanleiding van de baan van iemand binnen het huishouden. Onder de laatste groep vallen meer respondenten, daarom zijn de conclusies sterker. Ook is van sterke ondervertegenwoordiging van vrouwen in de groep van vissers nu geen sprake meer.

6.3.2 De invloed van relatieve woonduur op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap

Scoren mensen die een groot gedeelte van hun leven in Zoutkamp wonen anders op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap dan mensen die relatief minder lang in Zoutkamp wonen? Wat is de richting van het verschil? Omdat de groep van mensen die met visserij te maken heeft relatief veel langer in Zoutkamp woont dan mensen die niet met visserij te maken hebben zullen de resultaten ook gecontroleerd worden voor onderlinge beïnvloeding of interactie. Eerst zal gekeken worden of er een multivariaat verschil bestaat, dus voor alle zeven kenmerken samen, daarna zal gekeken worden per variabele of er een verschil optreedt.

Er blijkt een significant multivariaat verschil tussen de groepen van relatieve woonduur in de scores op de zeven variabelen van sociale kenmerken ($F(21, 360) = 2,129, p = 0,003$). Dit betekent dat relatieve woonduur een bepalende rol heeft voor de sociaal-culturele kenmerken in het algemeen. Om er achter te komen waar deze verschillen zich precies tussen bevinden zijn alle variabelen van de sociale kenmerken apart getoetst op mogelijke verschillen tussen de groepen van relatieve woonduur. Tabel 6.2 geeft de uitslagen van de univariate GLM toetsen weer.

Tabel 6.2: Uitslagen van de univariate GLM toetsen en significante verschillen binnen de Bonferroni post hoc toetsen van de invloed van relatieve woonduur op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap

	Relatieve woonduur	Significante verschillen binnen rel. woonduur**
Relatiezee	$F(3) = 8,601, p < 0,001^*$	$\geq 75\%$ en $25\%-50\%$, $\geq 75\%$ en $< 25\%$
Trots	$F(3) = 2,615, p = 0,053$	-
Gemeenschap	$F(3) = 10,027, p < 0,001^*$	$\geq 75\%$ en $< 25\%$, $\geq 75\%$ en $25\%-50\%$, $50\%-75\%$ en $< 25\%$
Religie	$F(3) = 0,805, p = 0,493$	-
Bijgelovig	$F(3) = 3,400, p = 0,019^*$	-
Opvolging	$F(3) = 2,112, p = 0,101$	-
Gezin	$F(3) = 0,496, p = 0,686$	-

*significant verschil bij een α van 0,05

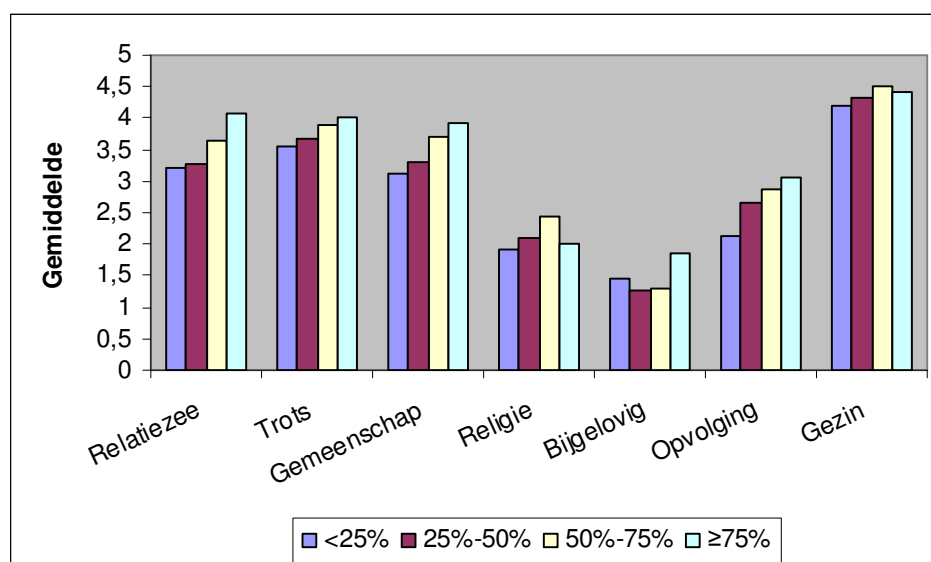
**Koppels met het grootste significante verschil (uit de Bonferroni post hoc test) vooraan en de subgroep met de hoogste gemiddelde waarde staat vooraan per koppel

Hieruit blijkt dat de relatieve woonduur een significant verschil oplevert voor de variabelen relatiezee, gemeenschap en bijgelovig. De richting van dit verschil valt af te lezen uit figuur 6.6. Naar mate iemand relatief langer in Zoutkamp woont, neemt de relatie met de zee en het gemeenschapsgevoel toe. Mensen voelen zich dus meer aangetrokken tot de zee en hebben meer kennis van de zee naar mate ze langer in Zoutkamp wonen. Ook zetten ze zich meer in voor de

gemeenschap en zien visserij meer als onderdeel van de gemeenschap. Mensen die langer in Zoutkamp wonen zijn het ook significant vaker eens met de stelling dat ze bijgelovig zijn. Deze tendens van een hogere score op de kenmerken naar aanleiding van een grotere relatieve woonduur is ook te zien bij de andere kenmerken die niet significant afhankelijk zijn van relatieve woonduur.

De vraag is nu of het feit dat iemand in de visserij werkt bepalend is voor het significante verschil of dat het de relatieve woonduur is. De kenmerken zijn immers vastgesteld als kenmerken van een vissersgemeenschap. In de groep van meer dan 75% van het leven woonachtig in Zoutkamp zitten relatief veel meer mensen die werkzaam zijn in de visserij of iemand in het huishouden hebben die werkzaam is in de visserij. Voordat de vraag beantwoord kan worden of er een interactie effect, of een schijnsamenhang is, zal eerst gekeken worden of de visserij überhaupt bepalend is voor de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap. Dit zal in de volgende paragraaf gebeuren.

Figuur 6.6: Gemiddelde scores van de respondenten, ingedeeld naar relatieve woonduur in Zoutkamp, op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap

6.3.3 De invloed van de visserij op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap

6.3.3.1 Inleiding

Om de invloed van visserij op de sociaal-culturele kenmerken te onderzoeken, is gekozen om de respondenten twee keer in groepen in te delen: naar aanleiding van het feit of iemand binnen het huishouden van de respondent werkzaam is of was in de visserij en naar aanleiding van het feit of één van de ouders visser is/was. De groepsindeling naar aanleiding van het feit dat de persoon zelf werkzaam is of was in de visserij is achterwege gelaten. De resultaten kwamen overeen met die van de groep naar aanleiding van het huishouden, alleen met een lager aantal respondenten. Het geslacht kan nu buiten beschouwing gelaten worden.

Huishoudens waarbinnen iemand werkzaam is of was in de visserij zullen behandeld worden in paragraaf 6.3.3.2. In paragraaf 6.3.3.3 komt de invloed van een visser als ouder aan bod.

6.3.3.2 Vissers en ex-vissers binnen het huishouden

Er blijkt een duidelijke significante invloed, op multivariaat niveau, van een “vissershuishouden” op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap ($F(14, 234) = 3,360, p < 0,001$). Dit betekent dus dat er verschillen zijn tussen huishoudens die direct met de visserij te maken hebben, huishoudens die indirect met de visserij te maken hebben en huishoudens waarbij dit niet het geval is. Hierbij is gecorrigeerd voor relatieve woonduur. Er waren immers variabelen die afhankelijk zijn van relatieve woonduur.

Om te kijken bij welke variabelen binnen de groepen verschillen bestaan zijn er univariate GLM toetsen gedaan per variabele per groep. De uitkomsten hiervan zijn te vinden in tabel 6.3. Hierbij is gecorrigeerd voor relatieve, gemeenschap en bijgelovig. Dit naar aanleiding van de significante uitkomsten in tabel 6.2. Gecorrigeerd is er door in de univariate GLM test beide groepen tegelijk mee te nemen in de analyse, zodat er in de uitslagen rekening wordt gehouden met elkaar. Op deze manier kan bepaald worden of één van de twee of beide bevolkingskenmerken van significante invloed zijn op het gemeten verschil binnen het betreffende sociaal-culturele kenmerk van een vissersgemeenschap. Nadeel is dat een post hoc test niet mogelijk is bij een gecorrigeerde test, omdat deze op het niveau van één variabele test.

Tabel 6.3: Uitslagen van de univariate GLM van de invloed van visserij binnen het huishouden op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap

	Visserij binnen het huishouden
Relatiezee**	$F(2) = 12,799, p < 0,001^*$
Trots	$F(2) = 8,338, p < 0,001^*$
Gemeenschap**	$F(2) = 1,146, p = 0,320$
Religie	$F(2) = 1,652, p = 0,195$
Bijgelovig**	$F(2) = 3,061, p = 0,049^*$
Opvolging	$F(2) = 6,230, p = 0,003^*$
Gezin	$F(2) = 0,625, p = 0,537$

*significante verschil bij een α van 0,05

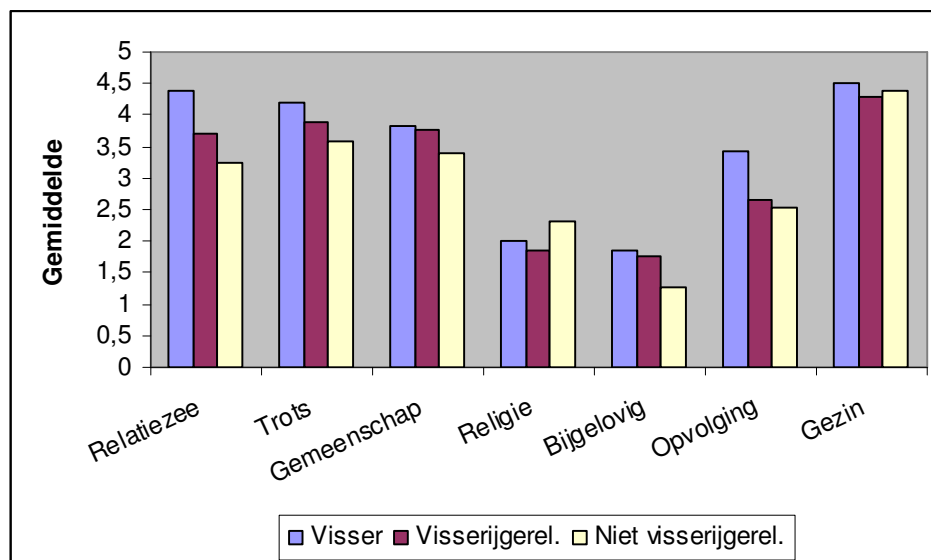
**gecorrigeerd voor relatieve woonduur

Iemand uit een huishouden waarvan iemand in de visserij werkt heeft dus een sterkere relatie met de zee, is trotser, is bijgeloviger en ziet liever de opvolging door de eigen kinderen plaatsvinden (zie tabel 6.3 en figuur 6.7). Hierbij moet wel gezegd dat de gemiddelde score op bijgeloof erg laag is. “Vissershuishoudens” zijn het dus minder oneens met de stelling dat ze bijgelovig zijn. Visserij is voor bijgeloof de bepalende factor en niet relatieve woonduur als beide groepen voor elkaar gecorrigeerd worden.

Wat ook opvalt uit de gemiddelde uitslagen in figuur 6.7 is dat voor de sociaal-culturele kenmerken relatiezee, trots en bijgelovig geldt dat huishoudens met een visserijgerelateerde baan een brug slaan tussen huishoudens met een baan in de visserij en huishoudens zonder een visserijgerelateerde baan. Ondanks dat het hier geen vissers betreft vertonen ze dus gedeeltelijk dezelfde sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap als de vissers. Voor opvolging

geldt dat huishoudens met vissers een aparte mening hebben. Bij de andere kenmerken is het onderscheid nauwelijks aanwezig.

Figuur 6.7: Gemiddelde scores van alle respondenten, ingedeeld naar aanleiding van de huidige baan of baan in het verleden van iemand binnen hun huishouden, op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap

6.3.3.3 Een visser als ouder

Voor de tweedeling van de respondenten naar aanleiding van het feit of een ouder wel of geen visser is of geweest is, geldt dat er geen significante invloed is op de sociaal-culturele kenmerken van visserij. Dit is zowel op multivariaat niveau ($F(7, 117) = 1,082, p = 0,380$) als op univariaat niveau (zie tabel 6.4). Hierbij is weer gecorrigeerd op relatieve woonduur omdat 92% van alle mensen met een ouder als visser minimaal 75% van hun leven al in Zoutkamp woont.

Tabel 6.4: Uitslagen van de univariate GLM van de invloed van een ouder als visser op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap

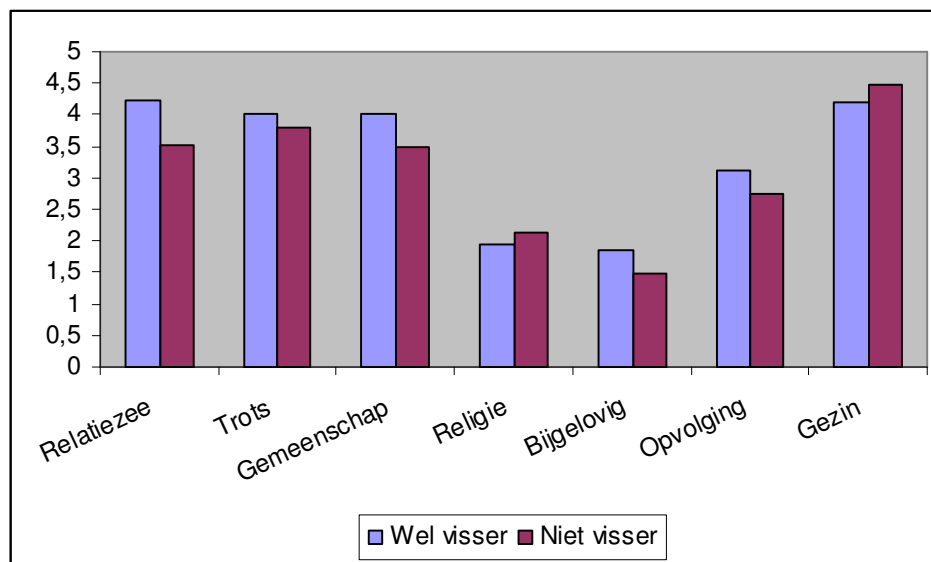
	Vader (of moeder) visser
Relatiezee**	$F(1) = 3,827, p = 0,052$
Trots	$F(1) = 2,591, p = 0,109$
Gemeenschap**	$F(1) = 2,721, p = 0,101$
Religie	$F(1) = 0,668, p = 0,415$
Bijgelovig**	$F(1) = 2,158, p = 0,095$
Opgvolging	$F(1) = 2,179, p = 0,142$
Gezin	$F(1) = 2,237, p = 0,137$

**gecorrigeerd voor relatieve woonduur

Inwoners van Zoutkamp met een ouder als visser hebben een sterkere relatie met de zee, echter dit wordt voor het grootste gedeelte verklaard door de relatieve woonduur en niet door het feit dat een ouder visser is of was. Naast relatiezee zijn er ook behoorlijke verschillen voor trots, gemeenschap en bijgelovig, echter deze zijn niet significant (zie figuur 6.8).

Voor de sociale kenmerken van visserij geldt dus dat een economische afhankelijkheid bepalend is (een baan van iemand binnen het huishouden) voor verschillende opinies over de sociaal-culturele kenmerken van visserij dan het feit dat men een van de ouders visser is geweest.

Figuur 6.8: Gemiddelde scores van alle respondenten, ingedeeld naar wel of geen ouder als visser, op de sociaal-culturele kenmerken van een vissersgemeenschap

6.4 De ‘identity-markers’ van Zoutkamp

6.4.1 Inleiding

In de enquête zijn 43 elementen uit het dorp Zoutkamp voorgelegd aan de respondent met de vraag, in hoeverre ze hieraan dachten als ze aan Zoutkamp dachten. Hiermee is gepoogd een set van ‘identity-markers’ te creëren en te kijken of er verschillen aan te geven zijn tussen verschillende bevolkingsgroepen in het dorp Zoutkamp. De elementen zullen los van elkaar geanalyseerd worden omdat factoranalyse uitwees dat er geen statistische basis was voor het samenvoegen van elementen tot schalen om zo onderliggende concepten te meten (zie bijlage 2). Gekeken zal worden voor welke ‘identity-markers’ een significante samenhang heeft met relatieve woonduur of visserij. Als graadmeter van visserij is gekozen alleen te kijken naar het huishouden.

Paragraaf 6.4.2 geeft een overzicht van hoe er over de hele populatie gescoord is op de ‘identity-markers’ van Zoutkamp. De daaropvolgende paragrafen geven de uitslag van de significante verschillen binnen een tweetal groepen van respondenten. Dit is de groep van relatieve woonduur (paragraaf 6.4.3) en de groep ingedeeld naar aanleiding van de baan van iemand binnen het huishouden (paragraaf 6.4.4).

6.4.2 ‘Identity-markers’ van Zoutkamp voor alle respondenten

Het meest denken de inwoners van Zoutkamp aan vlaggetjesdag in combinatie met het dorp Zoutkamp. Vlaggetjesdag is een dag van de pinksterfeesten, welke ‘identity-marker’ dan ook op de tweede plaats te vinden is (zie tabel 6.5). Het dorp staat in deze dagen in het teken van de

markt, de visserij en het uitgaan. Traditioneel gaf vlaggetjesdag het begin van het nieuwe visserijseizoen aan en werden de schepen extra opgepoetst om er zo mooi mogelijk uit te zien (Hartsema 2000). In de top vijf staan twee ‘identity-markers’ die niet met visserij te maken hebben, namelijk rustig wonen en het Gronings dialect. Beide worden door de bewoners als belangrijk voor het begrip Zoutkamp ervaren. Toch zijn ze niet specifiek onderscheidend voor het dorp ten opzichte van de omringende dorpen. De landbouwgronden om het dorp heen maken volgens de bewoners niet erg veel deel uit van de identiteit van het dorp.

De zee scoort hoger dan het Lauwersmeer. Bewoners voelen zich kennelijk nog erg verbonden met de zee, ondank dat Zoutkamp inmiddels een stuk van de zee verwijderd ligt. Ook voelen de bewoners zich meer verbonden met de provincie Groningen, dan met de gemeente De Marne. Vrij laag scoort de ‘identity-marker’ ankers, terwijl dat op het eerst gezicht een bepalend beeld van Zoutkamp is, vele mensen hebben een anker in de voortuin liggen.

De ramp van het jaar 1883 maakt het minst deel uit van de identiteit van Zoutkamp. Het feit dat deze vraag het minst vaak is ingevuld duidt er op dat veel mensen niet wisten wat de ramp van 1883 betrof. Dit terwijl de slag om Zoutkamp een belangrijkere rol speelt voor de inwoners, terwijl dit langer geleden is. Echter is deze slag recent nagespeeld in het dorp. De schotelantennes, het industrieterrein en de kerken in het dorp zijn duidelijk zichtbare fysieke kenmerken van het dorp, echter de inwoners identificeren zich er niet erg mee (zie tabel 6.5).

Gemiddeld gezien scoren de bewoners erg hoog op alle ‘identity-markers’. Slechts vijf hebben een lagere score dan het schaal midden. Mensen dachten gemiddeld dus niet aan deze kenmerken als ze aan Zoutkamp dachten. Dit betekent dat ze alle andere ‘identity-markers’ wel als onderdeel van Zoutkamp zagen, de een sterker dan de andere.

6.4.3 De invloed van relatieve woonduur op de ‘identity-markers’

Bij alle ‘identity-markers’ in Zoutkamp is gekeken of de score die de respondent ingevuld heeft afhankelijk is van de relatieve woonduur van de respondent. Vanwege het grote aantal variabelen is gekozen alleen die variabelen te presenteren welke afhankelijk zijn van de relatieve woonduur. De uitslagen van de univariate GLM toetsen van de variabelen die significant verschillen op relatieve woonduur samen met de significante verschillen binnen de groep staan in tabel 6.6. De gemiddelden, welke de richting van het verschil aangeven zijn te vinden in figuur 6.9.

Wat opvalt is dat de mensen die relatief het langst woonachtig zijn in Zoutkamp minder hoog scoren op een groot aantal ‘identity-markers’ dan de groep die 50% - 75% van het leven in Zoutkamp woont (zie figuur 6.9). Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat de oudste groep “het oude Zoutkamp” van voor de indijking nog mee heeft gemaakt. De identificatie met de haven van Lauwersoog wijst hier ook op. Waar de identificatie groeit naar mate de mensen relatief langer in het dorp wonen, is deze bij de groep die er relatief het langst woont een stuk minder. Een gedeelte van deze groep kan nog de oude haven in het dorp meegemaakt hebben. Dit lager scoren van de langst woonachtigen kan duiden op de nog aanwezige negatieve gevoelens die de veranderingen in het dorp met zich mee brachten.

De oudste groep ziet de toeristen in het dorp minder als onderdeel van Zoutkamp dan de op een na oudste groep. Dit zelfde geldt voor het leugenbankje, een plek die al ver voor de indijking gebruikt werd. De mensen die langer in het dorp wonen zien de gemeente De Marne minder als onderdeel van Zoutkamp dan de relatieve nieuwkomers. Dit kan ook te maken hebben met de

Tabel 6.5: Gemiddelde scores op de 'identity-markers' van Zoutkamp door alle respondenten

	N	Gemiddelde	Standaard Deviatie
Vlaggetjesdag	179	4,63	,873
De pinksterfeesten	181	4,62	,804
Rustig wonen	178	4,56	,809
De garnaal	177	4,47	,966
Het Gronings dialect	181	4,38	1,035
De binnenhaven	175	4,34	,974
De zee	175	4,26	1,061
Dijken	175	4,26	1,076
Heiploeg	178	4,22	1,122
Het Lauwersmeer	178	4,19	1,200
De sluizen	177	4,17	1,063
De vloot	174	4,16	1,079
Het visserijmuseum	175	4,15	1,101
De Reitdiepkade	177	4,10	1,190
Oude arbeiderswoningen/vissershuisjes	174	4,08	1,160
De palingrokerij	180	4,06	1,082
Toeristen in het dorp	177	4,05	1,127
Het pellen van garnalen	174	4,01	1,286
Toerisme	181	3,99	1,138
De buitenhaven	177	3,99	1,173
De provincie Groningen	173	3,97	1,241
De Batterij	177	3,94	1,239
Een gezellige buurt	178	3,93	1,100
Het leugenbankje	177	3,92	1,233
De museumboot (ZK4)	177	3,63	1,360
Gemeente de Marne	174	3,59	1,343
Ankers	175	3,58	1,395
De slag om Zoutkamp	177	3,58	1,417
Het indijken van de Lauwerszee	171	3,51	1,420
Het veerhuis	173	3,50	1,409
De haven van Lauwersoog	178	3,42	1,479
De schans Zoutkamp	174	3,37	1,403
Het winkelcentrum	180	3,36	1,401
De vestingstructuur	159	3,28	1,337
De nieuwbouw	172	3,20	1,354
De omringende landbouwgronden	172	3,16	1,470
Het verenigingsleven	169	3,15	1,345
De garnalenspelmachine	167	3,03	1,458
De kerken in het dorp	172	2,87	1,383
De sanering van het centrum (60'er en 70'er jaren)	152	2,70	1,495
Het industrieterrein	170	2,56	1,393
De schotelantennes	170	2,49	1,311
De ramp van 1883	149	2,48	1,450

Tabel 6.6: Uitslagen significante verschillen van de groep relatieve woonduur voor de ‘identity-markers’

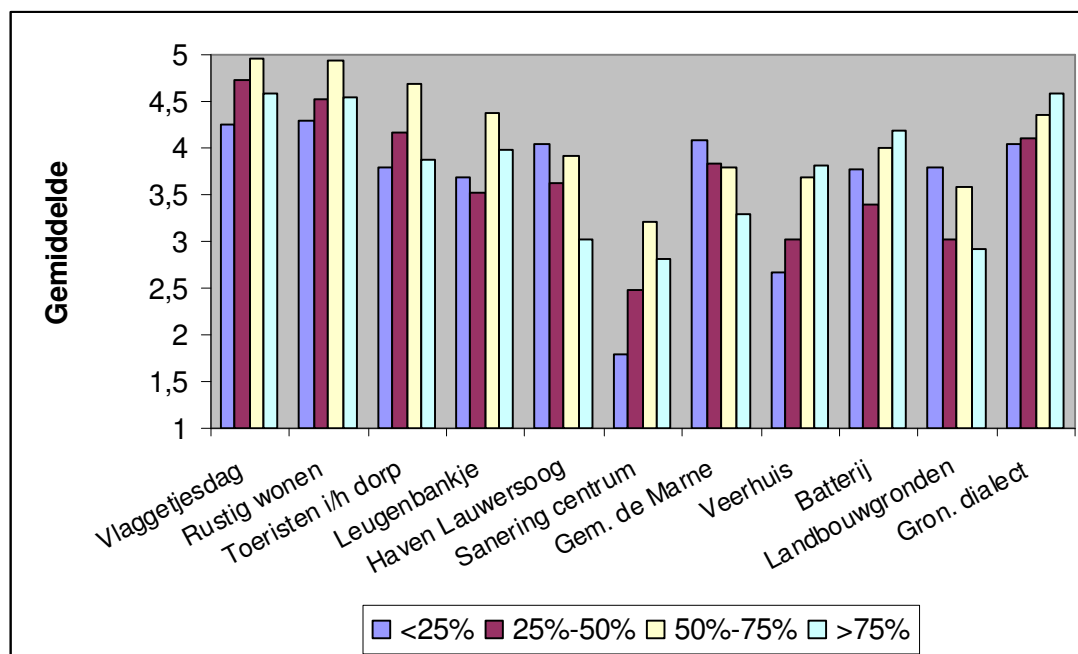
	Uitslag univariate GLM toets	Significante verschillen binnen rel. woonduur*
Vlaggetjesdag	F(3) = 3,447, p = 0,018	50%-75% en <25%
Rustig wonen	F(3) = 2,974, p = 0,033	50%-75% en <25%
Toeristen in het dorp	F(3) = 4,274, p = 0,006	50%-75% en ≥75%, 50%-75% en <25%
Leugbankje	F(3) = 2,968, p = 0,033	50%-75% en 25%-50%
Haven van Lauwersoog	F(3) = 5,184, p = 0,002	<25% en ≥75% 50%-75% en ≥75%
Sanering van het centrum (60’er-70’er jaren)	F(3) = 3,223, p = 0,024	50%-75% en <25%
Gemeente De Marne	F(3) = 3,253, p = 0,023	-
Veerhuis	F(3) = 5,772, p = 0,001	≥75% en <25%, 50%-75% en 25%-50%
“Batterij”	F(3) = 3,719, p = 0,013	≥75% en 25%-50%
Omringende landbouwgronden	F(3) = 3,239, p = 0,024	<25% en ≥75%
Gronings dialect	F(3) = 3,156, p = 0,026	-

*Koppels met het grootste significante verschil (uit de Bonferroni post hoc test) vooraan en de subgroep met de hoogste gemiddelde waarde staat vooraan per koppel

gemeentelijke herindeling en het feit dat de mensen die nog niet zo lang in Zoutkamp wonen onlangs meer te maken hebben gehad met de gemeente. Het veerhuis en het Gronings dialect zijn de enige twee ‘identity-markers’, die naast dat ze significant afhankelijk zijn van relatieve woonduur, ook toenemen met relatieve woonduur, voor elke groep binnen relatieve woonduur. Voor de mensen die kort woonachtig zijn in Zoutkamp zijn de omringende landbouwgronden belangrijker voor de identiteit van het dorp dan de mensen die er lang wonen. Mensen die er minder lang wonen lijken dus meer te komen voor algemene rust dan voor een vissersdorp.

6.4.4 De invloed van visserij op de ‘identity-markers’

Naast de relatieve woonduur zijn de ‘identity-markers’ van Zoutkamp ook getest op afhankelijkheid van visserij. Hiervoor is gekozen voor de groep waarbij de relatie tot visserij per huishouden is ingedeeld. Wederom worden alleen die variabelen getoond die bij een significantie niveau van maximaal 0,05 positief testen op de afhankelijkheid. De uitslagen van deze tests zijn te vinden in tabel 6.7, met daarbij de significante verschillen uit de Bonferroni post hoc toetsen. Figuur 6.10 geeft de gemiddeld per groep en kan geraadpleegd worden om de richting van de verschillen te bepalen.

Figuur 6.9: Gemiddelde scores van relatieve woonduur op ‘identity-markers’ met een significant verschil

Tabel 6.7: Uitslagen significante verschillen van de groep ingedeeld naar aanleiding van de baan van iemand binnen het huishouden voor de ‘identity-markers’

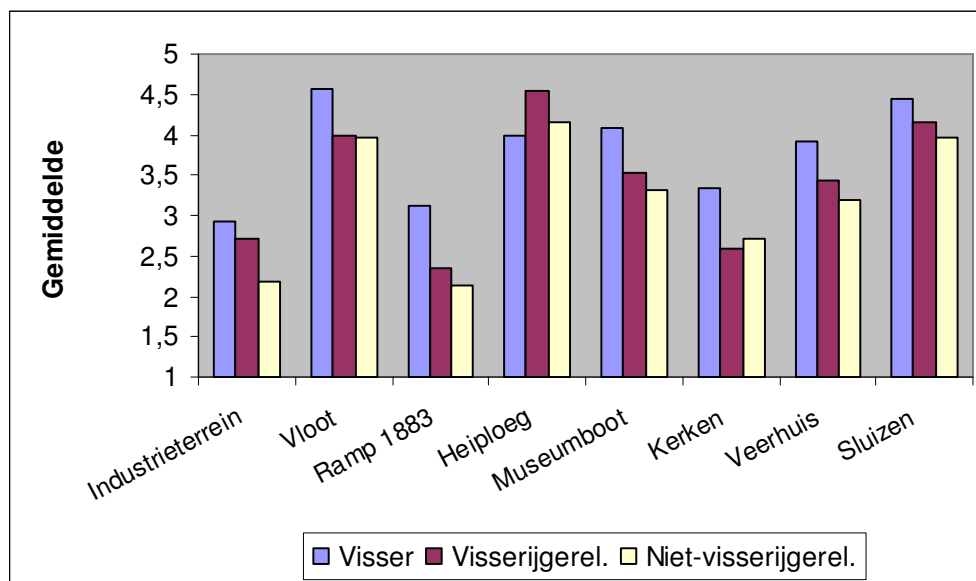
	Uitslagen univariate GLM toets	Significante verschillen binnen baan van iemand in het huishouden
Industrieterrein	F(2) = 4,767, p = 0,010	Visser en niet-visserijgerelateerd
Vloot	F(2) = 6,076, p = 0,003	Visser en niet-visserijgerelateerd, visser en visserijgerelateerd
Ramp van 1888	F(2) = 6,322, p = 0,002	Visser en niet-visserijgerelateerd, visser en visserijgerelateerd
Heiploeg	F(2) = 3,481, p = 0,033	Visserijgerelateerd en visser
Museumboot (ZK4)	F(2) = 5,255, p = 0,006	Visser en niet-visserijgerelateerd
Kerken in het dorp	F(2) = 4,678, p = 0,011	Visser en visserijgerelateerd, visser en niet-visserijgerelateerd
Veerhuis	F(2) = 4,299, p = 0,015	Visser en niet-visserijgerelateerd
Sluizen	F(2) = 3,445, p = 0,034	Visser en niet-visserijgerelateerd

Respondenten uit huishoudens waarbinnen iemand visser is of was scoren hoger op bijna alle hier gepresenteerde ‘identity-markers’, met uitzondering van Heiploeg. Respondenten uit een huishouden waarbij iemand een aan visserij gerelateerde baan heeft of had scoren hierop hoger. Een logische verklaring hiervoor zou zijn dat het hier veelvuldig gaat over de werkplek van een of meerdere personen van het huishouden. Hetzelfde geldt voor de vloot, de “werkplek” van de vissers, die zich er dan ook meer mee identificeren dan de niet-vissers.

Opvallend is toch dat de kerken in het dorp meer onderdeel uitmaken van de identiteit van huishoudens met vissers dan zonder vissers, terwijl ze niet religieuzer zijn (zie paragraaf 6.3.2). Kennelijk betekent de representatie van een kerk meer voor vissers dan voor niet-vissers.

Ondanks dat er gemiddeld gezien niet erg hoog gescoord is op de ramp van 1883 als identity-marker, scoren de huishoudens met vissers wel beduidend hoger. Dit geldt ook voor de ZK4 (de museumboot), aspecten die met de visserij als verleden te maken hebben. De huishoudens met vissers lijken zich dus wel meer te identificeren met aan visserijgerelateerde aspecten. Aan de andere kant is uit het 'sense of place' onderzoek (paragraaf 6.2.3) al gebleken dat huishoudens met een (ex-)visser zich sterker identificeren met de plek Zoutkamp, dit zou dus te maken kunnen hebben met het feit dat er veel kenmerken in Zoutkamp zijn die aan visserij appelleren. Niet-vissers identificeren zich minder sterk met deze kenmerken.

Figuur 6.10: Gemiddelde scores van visserij op 'identity-markers' met een significant verschil

Hoofdstuk 7: Conclusies en discussie

7.1 Conclusies

7.1.1 Inleiding

De indijking van de Lauwerszee in 1969 had grote gevolgen voor de plek Zoutkamp en de bewoners ervan. Tot dat moment waren zij zeer afhankelijk van de Lauwerszee als viswater voor onder andere garnalen en als doorvaarroute naar de Waddenzee. Door de indijking werd de haven verplaatst naar Lauwersoog, waardoor de vissers zo'n 15 kilometer van hun boten kwamen te wonen. Het fysieke aspect van een vissersdorp verdween, te weten de zee, de haven en een tiental jaren later zelfs een groot gedeelte van het centrum van het dorp, de kenmerkende visserwoningen.

Het huidige onderzoek gaat in op de invloed van de veranderingen op de bewoners van Zoutkamp. De vraag die wordt gesteld luidt:

In hoeverre wordt Zoutkamp door de bewoners ervan, nog gezien als een vissersdorp en in hoeverre is de bevolking van Zoutkamp zelf nog een vissersbevolking? Zijn hierbij verschillen aan te merken tussen verschillende bevolkingsgroepen?

Vooraf werd ten doel gesteld inzicht te verkrijgen in de gevolgen van een fysieke verandering van een plek voor de betekenisgeving van de bewoners van die plek. Een ander doel was inzicht te verkrijgen in de processen die achter het toekennen van identiteit zitten en wat de invloed is van economische afhankelijkheid op het toekennen van identiteiten.

Om tot bovenstaande doelen en beantwoording van de hoofdvraag te komen is dit onderzoek in drie delen gesplitst. Ten eerste is gekeken naar wat de 'sense of place' van de inwoners van Zoutkamp is en of er verschillen zijn tussen bevolkingsgroepen. De belangrijkste conclusies hieruit zijn te vinden in paragraaf 7.1.2. Ten tweede zijn een aantal sociaal-culturele kenmerken van visserij getest. De belangrijkste bevindingen staan in 7.1.3. Als laatste zijn de inwoners van Zoutkamp een aantal 'identity-markers' voorgelegd. De conclusies van dit onderzoeksdeel staat in paragraaf 7.1.4. In paragraaf 7.1.5 worden de algemene conclusies weergegeven.

7.1.2 'Sense of place'

Uit het onderzoek blijkt dat de bewoners van Zoutkamp bovengemiddeld scoren op de drie onderdelen van 'sense of place'. Het hoogst werd gescoord op plaatsverbondenheid (gemiddeld 3,94 op een schaal lopende van 1 tot 5). De bewoners voelen zich zeer verbonden met de plek Zoutkamp en vinden het een goede plek om dingen te doen die zij het leukst vinden.

De gemiddelde score op plaatsidentiteit (gemiddeld 3,55) ligt ook hoog. De bewoners identificeren zich sterk met de plek Zoutkamp en zien Zoutkamp als een onderdeel van zichzelf.

De scores op plaatsidentiteit en plaatsverbondenheid wijken niet veel van elkaar af. Hernandez (2007) stelt dat bij een ingrijpende verandering van een plek de verbondenheid (affectieve band) flink verandert, terwijl de identiteit pas later verandert. Op basis hiervan kan geconcludeerd worden dat de veranderingen die Zoutkamp heeft ondergaan onderdeel zijn geworden van de 'sense of place' van de bewoners.

Hoewel de gemiddelde score op plaatsafhankelijkheid (gemiddeld 3,13) lager ligt dan bovengenoemde, ligt deze ook nog hoog. De bewoners voelen zich er erg op hun gemak in Zoutkamp en het is hun favoriete plek om te zijn.

Onderzocht is of er aspecten zijn die effect hebben op de 'sense of place' van de bewoners van Zoutkamp. Zoals verwacht heeft de relatieve woonduur een grote invloed op de 'sense of place'. Als mensen langer in Zoutkamp wonen, voelen ze ook een sterkere band met Zoutkamp. Dit geldt voor alle drie de onderdelen van 'sense of place': hoe langer iemand er woont, hoe sterker de plaatsidentiteit, plaatsverbondenheid en plaatsafhankelijkheid is.

Verder is het een opvallende uitkomst dat vrouwen significant lager scoren op alle drie de onderdelen van 'sense of place'. Vrouwen in Zoutkamp identificeren zich minder met de plek Zoutkamp, voelen zich er minder mee verbonden en zijn minder afhankelijk van Zoutkamp dan mannen.

De invloed van visserij op 'sense of place' is gering gebleken. Alleen op het niveau van het huishouden blijken huishoudens die met visserij te maken hebben een significant hogere score op 'sense of place' te hebben. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door plaatsidentiteit. De hypothese dat vissers een lagere plaatsafhankelijkheid zouden hebben dan niet vissers blijkt onjuist. Zoutkamp blijkt voor zowel vissers als voor niet-vissers een plek om te doen wat ze willen doen. Ook al betekent dit niet meer het aanmeren van een boot in het dorp.

7.1.3 Sociaal-culturele kenmerken van visserij

In deze thesis zijn zeven sociaal-culturele kenmerken vastgesteld welke kenmerkend zijn voor een vissersbevolking: de relatie met de zee, trots, het gemeenschapsgevoel, religie, bijgelovigheid, opvolging door kinderen en het gezin. In het onderzoek is gekeken in hoeverre de bewoners van Zoutkamp voldoen aan deze kenmerken van een vissersbevolking. Hierbij is de invloed van relatieve woonduur op deze kenmerken onderzocht. Tevens is bekeken of de relatie met de visserij een interveniërende factor is op de scores op de kenmerken.

Uit de analyses blijkt dat hoe hoger de relatieve woonduur, hoe hoger de scores op alle sociaal-culturele kenmerken van visserij. Geconcludeerd kan worden dat de bewoners die relatief lang in Zoutkamp wonen, significant meer kenmerken van een vissersbevolking vertonen dan de mensen die relatief kort in Zoutkamp wonen. Onder inwoners die lang in Zoutkamp wonen zijn echter relatief meer vissers dan onder de inwoners die er nog niet zo lang wonen.

Het verschil blijkt voornamelijk door een binding met visserij bepaald te worden. Een persoon uit een huishouden waar iemand in de visserij werkt, heeft een sterkere relatie met de zee, is trotser, bijgeloviger en ziet liever dat de opvolging binnen het gezin gebeurt. Dit is vooral te vinden tussen de vissers en de niet-vissers. Echter, de scores op de kenmerken in huishoudens waarbinnen iemand een visserijgerelateerde baan heeft, zijn ook hoger dan de niet-vissers.

Er kan wel gesteld worden dat de groep met vissers meer aan de sociaal-culturele kenmerken van visserij voldoet dan de groep niet-vissers. Dit betekent voor Zoutkamp dat de vissers nog een apart slag bevolking zijn ten opzichte van de niet-vissers. Zolang er gevist wordt in Zoutkamp zal er waarschijnlijk een relatie met de zee zijn, en zullen de mensen die met visserij te maken hebben trotser zijn.

7.1.4 ‘Identity-markers’

In het onderzoek is gekeken naar de ‘identity-markers’ die typerend voor de betekenisgeving van Zoutkamp, voor de bewoners van Zoutkamp. ‘Identity-markers’ zijn tekens die mensen gebruiken om zich om aan te geven dat ze bij een bepaalde groep horen en waarmee ze zich onderscheiden van andere groepen.

De belangrijkste ‘identity-markers’ van Zoutkamp zijn voor de inwoners vlaggetjesdag en de pinksterfeesten. Dit zijn de dagen rond Pinksteren, wanneer het dorp in het teken staat van de visserij, kermis, markt en het uitgaan. De belangrijkste dag van de pinksterfeesten is vlaggetjesdag, dan wordt de garnalenkoningin ingevaren en liggen alle boten gepoetst in de haven van het dorp. Pinksterfeesten worden landelijk gevierd, echter niet overal zoals in Zoutkamp. Hier draait het hele feest om de visserij. Door dit in ere te houden is een bepalend onderdeel van de identiteit van Zoutkamp gerelateerd aan de visserij. Het is echter de vraag of het feest zelf als belangrijkste kenmerk geldt voor de inwoners of dat het visserijaspect van dit feest dit is. Wel zal het altijd de band van Zoutkamp met de visserij aangeven.

Naast specifieke kenmerken van Zoutkamp die met de visserij te maken hebben, scoren algemene kenmerken van het platteland ook hoog als ‘identity-marker’. Hierbij valt op dat dit vooral bij mensen die minder lang woonachtig zijn in Zoutkamp geldt. Zij scoren hoger op kenmerken die minder met het dorp zelf te maken hebben maar meer met plattelandsdorpen in het algemeen. Zoutkamp is voor die bewoners niet alleen een vissersdorp, maar ook een dorp om rustig te wonen. Naar mate er meer nieuwe bewoners in het dorp komen te wonen, zal het dorp voor de inwoners meer een betekenis kunnen krijgen van een rustig plattelandsdorp, dan van een vissersdorp.

Verder blijkt dat ‘identity-markers’ gerelateerd zijn aan zaken waar de bewoners een actieve relatie mee hebben. Zo is het garnalenbedrijf Heiploeg een belangrijke ‘identity-marker’ voor de mensen die bij Heiploeg werken en zijn de vloot, museumboot en sluizen belangrijk voor de vissers.

Bewoners die het grootste gedeelte van hun leven of hun hele leven in Zoutkamp wonen, scoren lager op de meeste ‘identity-markers’ vergeleken met de mensen die relatief minder lang in Zoutkamp wonen. De negatieve stemming ten aanzien van de verandering in het dorp in de jaren zestig/zeventig zou hier een oorzaak van kunnen zijn. Uit gesprekken met inwoners bleek al dat men het erg zonde vindt wat er is gebeurd in het verleden (de indijking en de sanering van het oude centrum). De resultaten van het onderzoek aangaande de ‘identity-markers’ lijkt dit ook te onderstrepen. Zeker gezien de het feit dat de bewoners die het langst in Zoutkamp woonachtig zijn, wel hoger scoren op ‘identity-markers’ die onveranderd zijn gebleven zoals het gebouw de “Batterij” en het “Veerhuis”.

7.1.5 Conclusies algemeen

Zoutkamp blijkt in bepaalde mate nog een vissersdorp te zijn. De visserij is dan wel niet meer fysiek aanwezig, toch is het moment wanneer dit wel het geval is (pinksterfeesten/vlaggetjesdag) de belangrijkste ‘identity-marker’ voor de bewoners. Er blijkt nog een groot aantal vissers in het dorp te wonen. 15,4% van de beroepsbevolking werkt in de visserij. Naast direct werken in de visserij, beïnvloed tevens het werken in de visserijgerelateerde industrie (door 17,1% van de beroepsbevolking) de scores op de kenmerken van een vissersgemeenschap in positieve zin. De

sociaal-culturele kenmerken van een vissersbevolking gelden ook nu nog voor een grotere groep bewoners.

Zoutkamp wordt door veel kenmerken herinnerd aan het verleden als vissersdorp. Het is meer dan een museumdorp doordat er daadwerkelijk vissers wonen en het een visserij-industrie heeft. Hierdoor zijn de sociale kenmerken van een vissersdorp nog steeds aanwezig.

Voor de plaatsidentiteit blijkt dat het beroep invloed heeft op de betekenisgeving aan een plek. Tussen vissers en niet-vissers zijn duidelijke verschillen gemeten. Dit komt ook omdat visserij een 'way of life' is, meer dan een gewoon beroep. Hiervoor lijkt te gelden dat je bent wat je doet.

Zoutkamp is een dorp dat al bijna veertig jaar niet meer aan zee ligt. Vissersschepen zijn er niet meer te vinden, de verse vis en garnalen komen niet meer in het dorp, behalve voor de consumptie. Toch zien veel bewoners het dorp nog als een visserdorp, en voldoen ze aan de kenmerken van een vissersbevolking. Dit geldt echter wel voornamelijk voor mensen die al lang in het dorp wonen en die een visserijgerelateerde baan hebben (gehad). Voor de inwoners die niet in de visserij werken of hebben gewerkt en voor inwoners die nog maar kort in Zoutkamp wonen blijkt dat de sociaal-culturele kenmerken van een vissersbevolking veel minder gelden en ze Zoutkamp meer associëren met algemene kenmerken van een dorp dan van specifiek een vissersdorp. Zij zien Zoutkamp meer als een dorp van rust en ruimte omringd door landbouwgronden.

Het uitgangspunt van dit onderzoek is dat een betekenis geconstrueerd zijn. Een plek heeft geen vaste identiteit, maar deze is afhankelijk van de betekenis die mensen eraan geven. Door het grote aandeel inwoners die verbonden zijn met de visserij is Zoutkamp een vissersdorp te noemen. Maar voor de toekomst van het dorp zou het kunnen zijn dat wanneer er minder vissers in het dorp zouden wonen en het dorp niet meer economisch afhankelijk is van de visserij, het geen visserdorp meer zou zijn voor de inwoners. Dan zou het misschien een dorp zijn waar vroeger gevist is, met alle herinneringen aan dit verleden. Een soort museumdorp. Echter Zoutkamp is nu meer dan een museumdorp. Zolang er vissers in Zoutkamp wonen zal dit zo blijven.

7.2 Discussie en mogelijkheden tot vervolgonderzoek

In de laatste paragraaf van deze thesis worden mogelijkheden voor vervolgonderzoek en punten van discussie aan de orde gebracht.

In deze scriptie is gekozen voor een kwantitatieve aanpak. Er is gekozen om de identiteit van het dorp Zoutkamp te testen onder zoveel mogelijk respondenten. Hierdoor wordt door middel van statistische technieken vergelijking tussen bevolkingsgroepen mogelijk. Voor bepaalde kenmerken is het hierdoor soms moeilijk om harde uitspraken te doen als je niet weet wat de respondent precies voor betekenis aan het kenmerk is kwestie geeft. Een voorbeeld hiervan zijn de Pinksterfeesten. Er is gemeten dat de Pinksterfeesten voor de Zoutkampers het meest bepalend zijn voor de betekenis van het dorp. Tijdens de Pinksterfeesten ligt de Zoutkamper vloot in de haven van het dorp en zijn er nog veel meer verwijzingen naar de visserij te vinden.

Echter maakt dit voor de Zoutkampers Zoutkamp een vissersdorp? Of maakt dit van Zoutkamp een dorp waar toevallig rond Pinksteren flink gefeest wordt, een feest waar je elk jaar weer naar toe leeft? Als de Pinksterfeesten een heel andere thema zouden hebben, zouden ze dan nog steeds

zo belangrijk voor de betekenis van Zoutkamp zijn? Deze vragen via kwalitatieve methoden beantwoord kunnen worden. Dit zou een goede aanvulling zijn op dit onderzoek.

Dit onderzoek heeft zich alleen gericht op bevolkingsgroepen binnen het dorp Zoutkamp. Een goede aanvulling op dit onderzoek zou een vergelijking met andere vissersdorpen, voormalig vissersdorpen en plattelandsdorpen zijn. Hiermee kunnen de gemeten waarden in perspectief gezet en kan onderzocht worden in hoeverre Zoutkamp daadwerkelijk een vissersdorp is.

Tevens kan hiermee onderzocht worden of de genoemde kenmerken van het onderzoek ook van toepassing zijn op inwoners van dorpen die niets met visserij te maken hebben. Dit geldt voornamelijk voor de sociaal-culturele kenmerken. Deze vergelijking maakt validatie van de gebruikte methoden mogelijk.

Naast het beeld van de bewoners van Zoutkamp is het beeld dat anderen van Zoutkamp hebben ook betekenisgevend. Voor hen zou de herinnering aan de visserij belangrijker kunnen zijn voor de betekenis van het dorp dan voor de inwoners zelf. Hierbij is ook een rol weggelegd voor het toerisme. Een vissersdorp is interessantere plek dan zo maar een plattelandsdorp omdat er hier nu eenmaal veel meer van zijn. Belanghebbenden voor meer toeristen in het dorp zullen dan ook het beeld van Zoutkamp als vissersdorp proberen te versterken. Interessant zou zijn te kijken naar een dorp dat van buitenaf nog gezien wordt als een vissersdorp, echter waar actieve visserij meer wordt gebezigd door de inwoners. Betekend het dorp voor de inwoners nu hetzelfde als voor de niet-inwoners?

Voor het meten van de plaatsafhankelijkheid en de plaatsidentiteit zijn negatieve vragen gebruikt. Uit de tests op betrouwbaarheid van de schalen bleek dat een negatieve vraagstelling de betrouwbaarheid niet ten goede komt. De respondenten hadden moeite met negatief gestelde vragen. Voor volgend onderzoek wordt geadviseerd het gebruik van negatieve vragen zoveel mogelijk te voorkomen.

De hoeveelheid vragen was aan de ruime kant. Op de laatste pagina's van de enquête was minder variatie in de antwoorden te merken. Dit kan duiden op het feit dat de respondenten aan het eind minder hun tijd nemen een vraag in te vullen dat in het begin door bijvoorbeeld vermoeidheid. Aan te raden is om in vervolgonderzoek de vragenlijst zo kort mogelijk te maken of verschillende versies van de enquête te maken waarin de volgorde verschillend is.

Een aparte uitkomst van deze thesis is het verschil in 'sense of place' tussen de geslachten. Interessant zou zijn om te kijken in hoeverre dit universeel is. Mogelijk is een vissersdorp een masculiene plek en voelen mannen zich er meer op hun plek dan vrouwen. Het vissen zelf is het werk van de man, echter de verwerking was van origine vrouwenwerk. Tegenwoordig gaat de verwerking machinaal in fabrieken, wat meer masculiene plekken zijn. Vervolgonderzoek met een gender-invalshoek zou tot extra inzicht leiden in vissersdorpen.

Literatuurlijst

- Biewenga, A.W. (1958) *Rapport van de commissie "Visserbevolking Zoutkamp: ingesteld door Gedeputeerde Staten der provincie Groningen*. Groningen: s.n.
- Brookfield, K., T. Gray & J. Hatchard (2004) "The concept of fisheries-dependent communities. A comparative analysis of four UK case studies: Shetland, Peterhead, North Shields and Lowesoft" *Fisheries Research* 72(1), 55-69
- Brown, G. & C. Raymond (2007) "The relationship between place attachment and landscape values : Toward mapping place attachment" *Applied Geography* 27(2), 89-111
- Cook, C.C., et al. (2007) "Attachment to "place" and coping with losses in changed communities: A paradox for aging adults" *Family and Consumer Science Research Journal* 35(3), 201-214
- Cresswell, T (2004) *Place: a short introduction*. Malden: Blackwell.
- Dijkhuis, L.H. (1889) *Reglement voor de Vereeniging tot hulp in nood en tot bevordering van den bloei der zeevisscherij en van die op de Wadden, te Zoutkamp, gemeente Ulrum*. S.n : s.l.
- Göb et al. (2007) "Ordinal Methodology in the Analysis of Likert Scales" *Quality & Quantity* 41(5) 601-626
- Gustafson, P. (2001) "Meanings of Place: Everyday Experience and Theoretical Conceptualizations" *Journal of Environmental Psychology* 21(1), 5-16
- Haartsen, T., et al (2000) *Claiming rural identities : dynamics, contexts, policies*. Assen: Van Gorcum.
- Harner, J. (2001) "Place Identity and Copper Mining in Sonora, Mexico" *Annals of the Association of American Geographers* 91(4), 660-680
- Hartsema, D. (2000) *Rondom de Lauwerszee*. Zutphen: Walburg Pers
- Hernández, B., et al. "Place attachment and place identity in natives and non-natives" *Journal of Environmental Psychology* (2007), doi:10.1016/j.jenvp.2007.06.003
- Hoefnagel et al. (2004) *Drijfveren van vissers en duurzaam visserijbeheer; Een verkenning*. Den Haag: Lei. Rapport 7.04.01
- Holloway, L. & P. Hubbard (2001) *People and place : the extraordinary geographies of everyday life*. Harlow: Prentice Hall.
- Johnston, R.J. (2000) *The dictionary of human geography*. Malden: Blackwell
- Jorgensen, B.S. & R.C. Stedman (2001) "Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties" *Journal of Environmental Psychology* 21(3), 233-248
- Kaltenborn, B.P. & D.R. Williams (2002) "The meaning of place: attachments to Femundsmarka National Park, Norway, among tourists and locals" *Norwegian Journal of Geography* 56(3), 189-198
- Knox, P.L. & S.A. Marston (2007) *Places and regions in global context : human geography*. Upper Saddle River, NJ : Pearson Prentice Hall
- Korzilius, H. (2000) *De kern van survey-onderzoek*. Assen: van Gorcum
- Macleod, D (2002) "Disappearing culture? Globalisation and a Canary Island fishing community" *History and Anthropology* 13(1), 53-67
- Marshall, J. (2001) "Connectivity and Restructuring: identity and gender relations in a fishing community" *Gender, Place and Culture* 8(4), 391-401

- McGoodwin, J.R. (2001) *Understanding the cultures of fishing communities : a key to fisheries management and food security*. Rome: FAO
- Mollema, W. (2006) *Zoutkamp: een wandeling door de geschiedenis*. Bedum: Profiel
- Noordelijke Economisch-Technologische Organisatie (1963) *Rapport betreffende de schadeloosstelling van de vissers te Zoutkamp, voor de schade als gevolg van de indijking der Lauwerszee*. Groningen: N.E.T.O.
- Paasi, A. (2001) "Bounded spaces in the mobile world: deconstructing 'regional identity'" *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 93(2), 137-148
- Paasi, A. (2003) "Region and Place: regional identity in question" *Progress in Human Geography* 27(4), 475-485
- Segers, J. (1999) *Methoden voor de maatschappijwetenschappen*. Assen: van Gorcum
- Simon, C. (2004) *Ruimte voor Identiteit: de productie en reproductie van streekidentiteiten in Nederland*. Enschede: Febodruk
- Simon, C. (2005) "Streekidentiteiten: Modeproducten bij uitstek" *Ruimte in debat (Ruimtelijk planbureau)* 2005(1), 2-9
- Shamai, S & Z. Ilatov (2004) "Measuring sense of place: Methodological aspects" *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 96(5), 467-476
- Symes, D. (2000) *Fisheries Dependent Regions*. Fishing News Books : Oxford
- Tempelman, S. (1999) "Duiken in het duister: een gematigd constructivistische benadering van culturele identiteit" *Migrantenstudies* 15(2), 70-82
- Wester-Herber, M. (2004) "Underlying concerns in land-use conflicts – the role of place-identity in risk perception" *Environmental Science & Policy* 7(2), 109-116
- Williams, D.R. & J.J. Vaske (2003) "The measurement of place attachment: Validity and generalizability of a psychometric approach" *Forest Science* 49(6), 830-840

Geraadpleegde internetsites:

- <http://www.slagomzoutkamp.nl>
- <http://www.zoutkamp.net>
- <http://www.visserijmuseum.com>
- <http://www.marnegebied.nl/>
- <http://www.koninklijkhuis.nl/content.jsp?objectid=20871>

Televisie programma:

- *Verborgene Verhalen, Zoutkamp aan zee* 2006, televisie programma, TV Noord, Groningen, 11 januari. Regie: M. Godlieb.